

๑๔ ไม้สัก และ สถาปัตยกรรมเจียงฮ่องพม่า: ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอ

ไม้สักและสถาปัตยกรรมเจ้าง์ของพม่า : ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดง และพระเจ้าธีบอ

โชติมา จตุรวงศ์*

เจ้าง์ สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทของพม่า มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากอาคารทางพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศอื่น เช่น ศรีลังกา, ลาว, เขมร, และไทย เนื่องจากเจ้าง์ของพม่าเป็นอาคารอเนกประสงค์ที่รวมพื้นที่ของกุฏิ วิหาร และศาลาการเปรียญ ตามความหมายอย่างไทยไว้ด้วยกัน เจ้าง์ของพม่าประกอบด้วยที่อยู่ของภิกษุสงฆ์และสามเณร ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำหรับพุทธศาสนิกชนทำบุญและฟังธรรมเทศนาและที่เก็บของ เจ้าง์ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้แบบเรือนยกเสาสูงและมีแนวแกนหลักในทิศตะวันออก-ตะวันตก บทความนี้เลือกที่จะศึกษาสถาปัตยกรรมประเภทเจ้าง์ของพม่า เนื่องจากเจ้าง์ของพม่ายังไม่มีการศึกษาอย่างแพร่หลาย และเจ้าง์ยังสะท้อนลักษณะทางวัฒนธรรมและสังคมของพม่าบางประการที่แตกต่างจากของประเทศอื่นที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเหมือนกัน การศึกษาเน้นเจ้าง์ที่สร้างโดยพระมหากษัตริย์ในเมืองมัณฑเลย์ สมัยพระเจ้ามินดง (พ.ศ. ๒๓๙๖-๒๔๒๑) และสมัยพระเจ้าธีบอ (พ.ศ. ๒๔๒๑-๒๔๒๘) หรือสมัยตอนปลายของราชวงศ์คองบอง ก่อนที่ประเทศพม่าทั้งหมดจะตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ เนื่องจากเจ้าง์ที่สร้างโดยพระมหากษัตริย์เปิดกว้างต่อการตีความและเกี่ยวข้องกับการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดง ประกอบกับสถาปัตยกรรมไม้ที่หลงเหลือในประเทศพม่าปัจจุบัน ส่วนใหญ่สร้างในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอ บทความนี้พยายามใช้สถาปัตยกรรมประเภทเจ้าง์ของพม่าเพื่ออธิบายลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของพม่าในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอ การศึกษาเจ้าง์ของพม่าจึงใช้วิธีการมองผ่านต้นไม้^๑ เนื่องจากต้นไม้เกี่ยวข้องกับความเชื่อเดิมของพม่าและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ว่าต้นไม้เป็นที่อยู่ของวิญญาณหรือหนัต^๒หรือเทพารักษ์รักษาต้นไม้ ไม้สักเป็นวัสดุชั้นดีในการ

* ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

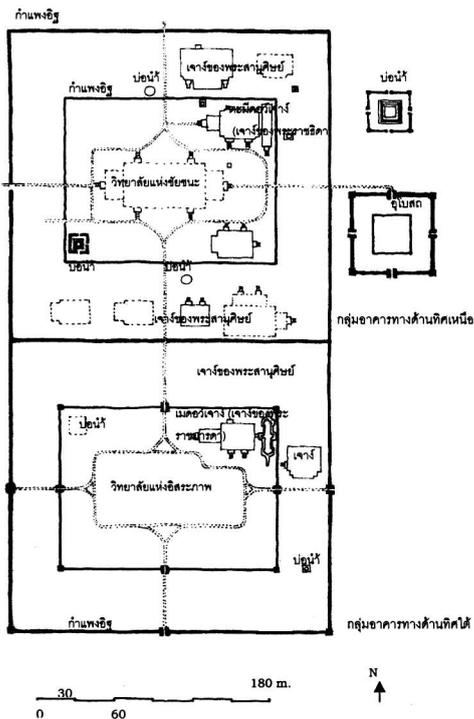
สร้างสถาปัตยกรรมเจ๋งและยังเป็นวัสดุชั้นเลิศในการต่อเรือเดินทะเล การค้าไม้สักเกี่ยวข้องกับ การเมืองของพระเจ้ามิงตงและอังกฤษ การศึกษาสถาปัตยกรรมเจ๋งของพม่าโดยการมอง ผ่านชีวิตประวัติของไม้สักในช่วงที่ไม้สักถูกมองเป็นสินค้า นำพาให้สถาปัตยกรรมประเภท เจ๋งที่สร้างด้วยไม้สักเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ การเมือง และเศรษฐกิจในสมัยพระเจ้ามิงตง และพระเจ้าธิบอ นอกจากนั้นข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และคติความเชื่อเรื่องพระ มหากษัตริย์ในทางพระพุทธศาสนา ยังช่วยในการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมประเภทเจ๋ง ของพม่าอีกด้วย

เจ๋ง ในภาษาพม่า แปลว่าโรงเรียนหรือวัด มาจากชื่อเต็มว่า โบนจีเจ๋ง หรือ โรงเรียนของพระ โบนจี แปลว่าผู้ที่มีบุญมาก หมายความว่าถึงพระสงฆ์ นอกจากนั้น โบนจีเจ๋งยังเป็นสถานศึกษาของสามเณรและเด็กชายอีกด้วย

ระบบการจัดองค์ประกอบของวัดพม่าค่อนข้างแตกต่างจากวัดไทย อาจกล่าวแยก ออกได้เป็น วัดในหมู่บ้านและวัดในเมือง วัดในหมู่บ้านที่มีขนาดเล็กมักเรียกว่าเจ๋งหรือ โบนจีเจ๋ง เช่นเดียวกับชื่อเรียกอาคารอเนกประสงค์ โบนจีเจ๋งในหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบด้วย เจ๋งหนึ่งหลัง เจตีย์(เซตี) อุโบสถ(เต็ม) ศาลาสำหรับผู้มาปฏิบัติธรรมหรือมาค้างแรม ในวันพระ(ชายัด) และบ่อน้ำ(กาน) ขณะที่วัดในเมืองประกอบด้วยเจ๋งมากกว่าหนึ่งหลัง เกิดเป็นกลุ่มของเจ๋งที่เรียกว่า เจ๋งไต่กั หนึ่งเจ๋งไต่กัหรือไต่กัอาจจะไม่รวมเจตีย์หรืออุโบสถ เนื่องจากไต่กันั้นอาจตั้งอยู่ใกล้เจตีย์สำคัญ หรือพระในไต่กันั้นอาจไปร่วมทำสังฆกรรม ณ อุโบสถของไต่กัอื่น ในสมัยพระเจ้ามิงตง (พ.ศ.๒๔๒๑) เมืองมัณฑลเลย์และอมรปุระ (เมืองหลวง ใหม่และเมืองหลวงเก่า) ประกอบด้วย ๒๑๗ เจ๋งไต่กั และเจ๋งจำนวน ๑๔๔๒ เจ๋ง ในสมัย พระเจ้าธิบอ(พ.ศ. ๒๔๒๔) เมืองมัณฑลเลย์ประกอบด้วย ๑๕๔ เจ๋งไต่กั และเจ๋งจำนวน ๑๒๕๗ เจ๋ง" ตัวอย่างการจัดวางอาคารในเจ๋งไต่กัดูได้ที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารเจกัตอว์- จิพญาที่อมรปุระ และผังบริเวณของวัดสาเงาไต่กั (Sangyaung Monastery) วัดไต่กัตอว์ เมืองมัณฑลเลย์ (ดูภาพที่ ๑-๒ และ ลายเส้นที่ ๑)

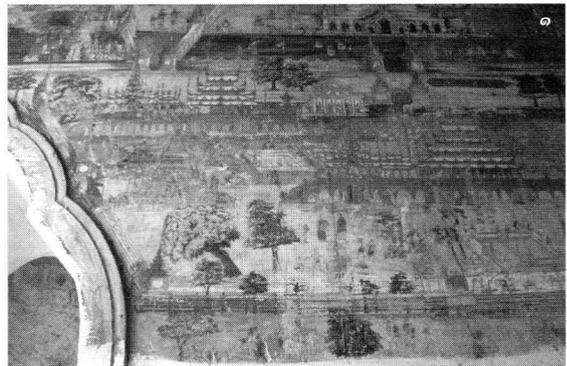
ลายเส้นที่ ๑

วัดสาเงาไต่กั (Sangyaung Monastery) ประกอบด้วยสองส่วน คือ กลุ่มอาคารทางด้านเหนือที่ เรียกว่ากลุ่มวิทยาลัยแห่งชัยชนะ และกลุ่ม อาคารทางด้านใต้ที่เรียกว่า วิทยาลัยแห่งอิสรภาพ กลุ่มอาคารทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ แบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือ พื้นที่ชั้นในและ พื้นที่ชั้นนอก ตรงกลางของพื้นที่ชั้นในเป็นที่ ตั้งของเจ๋ง ที่เสมือนเป็นวิทยาลัยหรือโรงเรียน ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ เจ๋งกลาง เป็นที่ตั้งเจ๋งของพระเถระผู้ใหญ่ พื้นที่ชั้นนอก เป็นที่ตั้งเจ๋งของพระสงฆ์ชั้นนอก พื้นที่รอบนอก ของกลุ่มอาคารทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ เป็น ที่ตั้งแคมป์ที่พักของพุทธศาสนิกชน อุโบสถและ บ่อน้ำ และพื้นที่ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงไม้ [วาดจาก Taw Sein Ko , The Sangyaung Monastery of Amarapura , Annual Report of the Archaeological Survey of India , part 1, 1914- 1915 , pl.xxxvii]

ภาพที่ ๑

จิตรกรรมฝาผนัง ภายในเจ๋ง ตอว์จิพญาที่อมรปุระแสดงผัง ของวัดหรือไต่กั ที่ประกอบด้วย เจ๋ง ๒ หลัง อุโบสถ เจตีย์ บ่อน้ำ ๒ บ่อ และกุฎิพระ

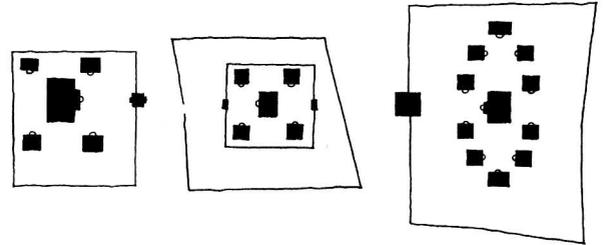

ภาพที่ ๒

ห้องน้ำหรือกุฎิ อยู่ ซิดทางด้านขวามือ

การจัดกลุ่มของเจ้างในสมัยราชวงศ์คองบองตอนปลายของพม่า คล้ายการจัดวางกลุ่มที่อยู่ของพระสงฆ์สมัยอยุธยาปุระในศรีลังกา ปาสาตาหรืออาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอันเป็นที่อยู่ของพระเถระตั้งอยู่กลาง และรอบล้อมไปด้วยที่อยู่ของพระสาธุศิษย์ที่เรียกว่า กุฎิ ที่หมายถึงอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส (ดูลายเส้นที่ ๒)

ลายเส้นที่ ๒

การจัดวางกลุ่มที่อยู่ของพระสงฆ์ ณ เขตวันวิหาร สมัยอยุธยาปุระ ศรีลังกา

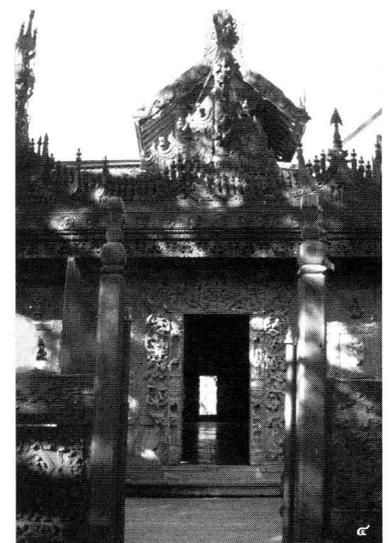
เจ้างในสมัยพระเจ้ามินดง (พ.ศ. ๒๓๙๖-๒๔๒๑) แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ^๕ เจ้างที่สร้างโดยพระมหากษัตริย์และพระมหาลีเอกหรือเจ้างชั้นเอก , เจ้างที่สร้างโดยพระราชวงศานุวงศ์หรือเจ้างชั้นโท และเจ้างที่สร้างโดยอำมาตย์หรือสามัญชนหรือเจ้างชั้นตรี

เจ้างชั้นเอกมีการประดับประดามากที่สุดเนื่องจากสร้างโดยพระมหากษัตริย์ ส่วนเจ้างชั้นตรีมีการประดับประดาน้อยสุดเพราะสร้างโดยสามัญชน

เจ้างที่สร้างโดยพระมหากษัตริย์หรือเจ้างชั้นเอกส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้สัก เนื่องจากไม้สักมีความสวยงาม เหมาะแก่การแกะสลักเป็นรูปประดับ การปิดกระจก และการปิดทอง อันเป็นการตกแต่งหลักของสถาปัตยกรรมประเภทเจ้างของพม่า นอกจากนี้ไม้สักรังมีความทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศของประเทศพม่าเป็นอย่างดี เจ้างชั้นเอกมักประกอบด้วยอาคารหลักจำนวน ๔ หลัง ที่วางเรียงกันในแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก ดังตัวอย่างที่ชเวอินปินเจ้าง เมืองมัณฑลเลย์ ถึงแม้ว่าชเวอินปินเจ้างไม่ได้สร้างโดยพระมหากษัตริย์ ถูกสร้างในสมัยที่อังกฤษปกครองพม่าแล้วและไม่มีการประดับประดาลวดลายมากมายเหมือนเช่นเจ้างชั้นเอกทั่วไป^๖ แต่ลักษณะและการจัดวางอาคารของชเวอินปินเจ้างทำตามอย่างเจ้างชั้นเอกในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอ ประกอบกับเจ้างที่สร้างโดยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอในเมืองมัณฑลเลย์ ปัจจุบันไม่มีเหลือให้ศึกษามากนัก เนื่องจากเจ้างเหล่านั้นถูกไฟไหม้หรือถูกทำลายอันเป็นผลเนื่องจากสงคราม เว้นแต่ชเวนานดอว์เจ้างที่ประทับเดิมของพระเจ้ามินดงที่ต่อมาพระเจ้าธีบอพระราชโอรสพระราชทานให้เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ภายหลังจากพระเจ้ามินดงเสด็จสวรรคตแล้วจากกล่าวได้ว่า ชเวนานดอว์เจ้างเป็นเจ้างชั้นเอกหลังเดียวที่เหลืออยู่ที่เมืองมัณฑลเลย์ในปัจจุบัน แต่ชเวนานดอว์เจ้างมีลักษณะไม่เต็มรูปแบบตามอย่างของเจ้างชั้นเอกทั่วไป เนื่องจากชเวนานดอว์เจ้างประกอบด้วยอาคารหลักเพียง ๒ หลัง (ดูลายเส้นที่ ๓-๔ และภาพที่ ๓-๖)

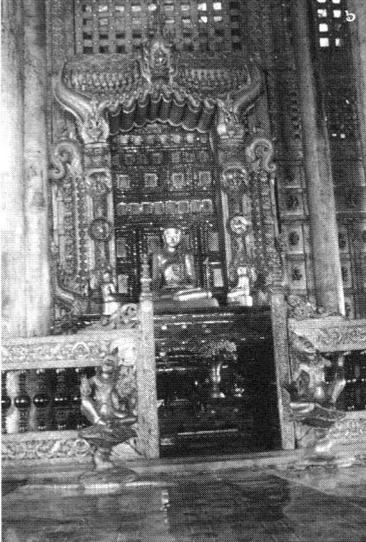
ภาพที่ ๓

รูปด้านภายนอกของ
ชเวนานดอว์เจ้าง มัณฑลเลย์
ภาพที่ ๔
รายละเอียดของภาพสลัก
ประดับทางเข้าอาคารเชื่อมต่อ
ชเวนานดอว์เจ้าง

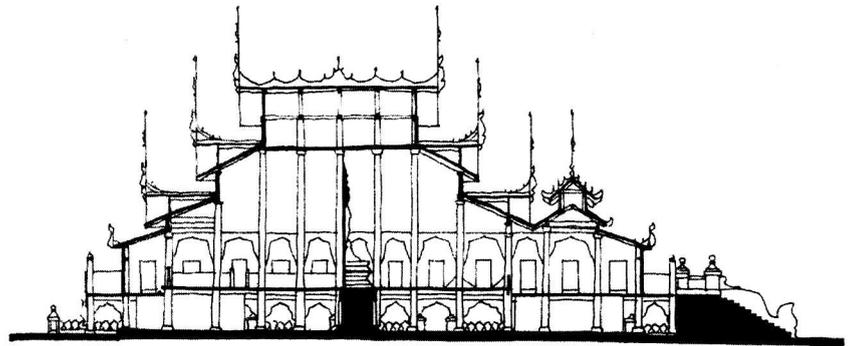
๕

๖

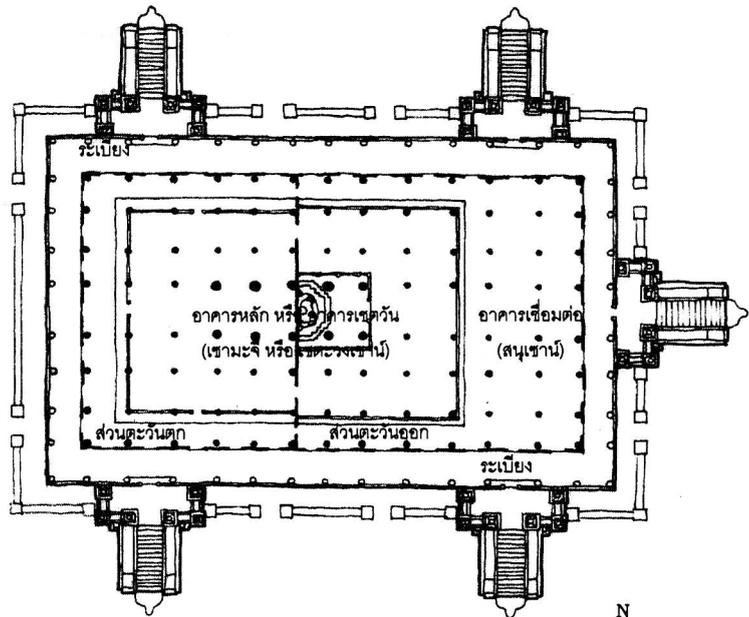
สายเส้นที่ ๓ และ ๔ แผนผังและรูปตัดของเขื่อนานดอร์เจจิ้ง มณฑลเสย

[วาดจาก Irene Mollanen and Sergey S. Ozhegov , Mirrored in Wood: Buemese Art and Architecture , picture 135.]

อาคารหลัก

อาคารเชื่อมต่อ

ระเบียง

อาคารหลัก หรือ อาคารเซตวัน (เซาน์มะจีหรือเซตวงเซาน์)

อาคารเชื่อมต่อ (สนุเซาน์)

สวนตะวันตก

สวนตะวันออก

ระเบียง

0 10 20 m.

ภาพที่ ๕
ระเบียงที่ล้อมรอบอาคารหลัก ๒ หลัง ของเขื่อนานดอร์เจจิ้ง

ภาพที่ ๖
พระพุทธรูปประทับนั่งบนบัลลังก์ คล้ายกับบัลลังก์สิงห์ของพระมหากษัตริย์ ณ พื้นที่ด้านตะวันออกของอาคารหลัก เขื่อนานดอร์เจจิ้ง

ภาพที่ ๗
รูปภายนอก (จากซ้ายไปขวา) ของอาคารหลักหรือเซตวัน (เซาน์มะจีหรือเซตวง) อาคารเชื่อมต่อ (สนุเซาน์) และอาคารประดิษฐานพระพุทธรูป (พญาเซาน์)

ภาพที่ ๘
อาคารที่พักสามเณรและเป็นห้องเก็บของมองจากทิศตะวันตกของเขื่อนานดอร์เจจิ้ง

ภาพที่ ๙
รูปด้านทิศใต้ภายนอกของอาคารประดิษฐานพระพุทธรูป (พญาเซาน์) เขื่อนานดอร์เจจิ้ง

ภาพที่ ๑๐
ระเบียงที่ล้อมรอบอาคารหลักทั้ง ๔ ของเขื่อนานดอร์เจจิ้ง

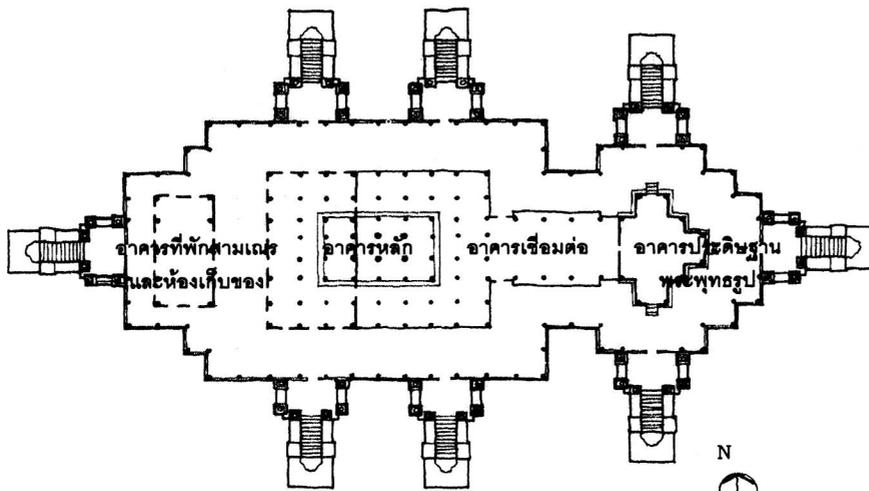
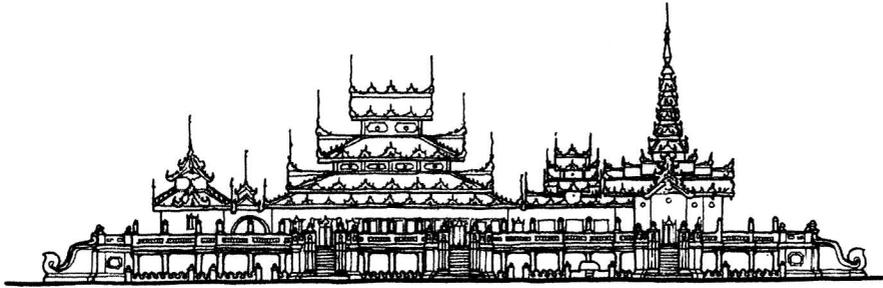
อาคารหลักจำนวน ๔ หลังของเขื่อนานดอร์เจจิ้งและเจิ้งซันเอกทั่วไป ได้แก่ อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป (พญาเซาน์) อาคารใหญ่หรืออาคารเซตวัน (เซาน์มะจีหรือเซตวงเซาน์) อาคารเชื่อมต่อระหว่างอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและอาคารใหญ่ (สนุเซาน์) และอาคารที่พักของสามเณรและเป็นห้องเก็บของ (บอเกเซาน์) อาคารทั้งสี่วางเรียงกันในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตกและถูกล้อมรอบด้วยระเบียง อาคารใหญ่หรืออาคารเซตวันแบ่งพื้นที่การใช้สอยออกเป็นสองส่วนคือ พื้นที่ส่วนตะวันออกและส่วนตะวันตก พื้นที่ส่วนตะวันออกใช้เพื่อการประกอบศาสนพิธี ทำบุญและฟังธรรม พื้นที่ส่วนตะวันตกใช้เป็นที่อยู่ของเจ้าอาวาสหรือพระเถระผู้ใหญ่ เจิ้งซันเอกประกอบด้วยบันไดทางขึ้น ๘ ทาง ได้แก่ บันไดด้านอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ๓ บันได ในทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศใต้ บันไดด้านอาคารใหญ่ ๔ บันได ในทิศเหนือและใต้ด้านละ ๒ บันได และบันไดด้านอาคารที่พักของสามเณรและห้องเก็บของในทิศตะวันตก ๑ บันได (ดูสายเส้นที่ ๕-๖ และภาพที่ ๗-๑๒)

๑๘ ไม้สัก และ สถาปัตยกรรมเจิ้งของพม่า: ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามังดงและพระเจ้าอโอง

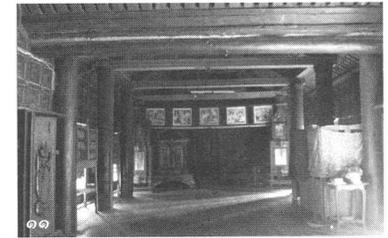
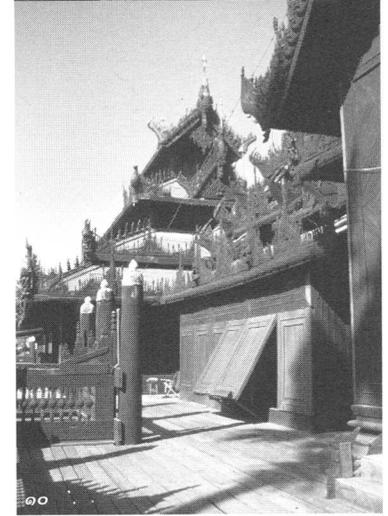
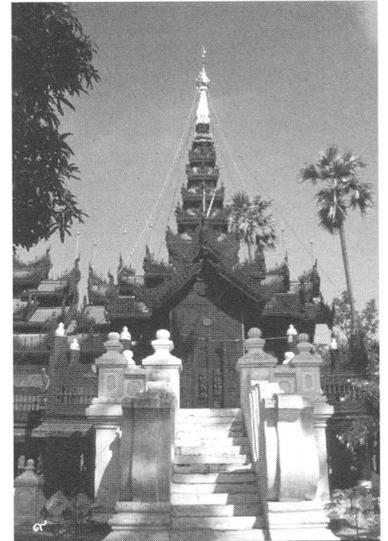
สายเส้นที่ ๕ และ ๖ แผนผังและรูปด้านของเขเวอินปิ่นเจิ้ง มณฑลยี่

[วาดจาก Kounpaungkhethnaung-bounkyi kyaung mya . (เจ้างพม่าในราชวงศ์คองบองตอนปลาย)

. Journal of Rangoon 5,3 (1970).]

0 4.80 9.60 m.

ภาพที่ ๑๑

ภายในอาคารเชื่อมต่อ(สนุเขาน์) ที่เจ้าอวาสใช้รับแขกอาคันตุกะ

ภาพที่ ๑๒

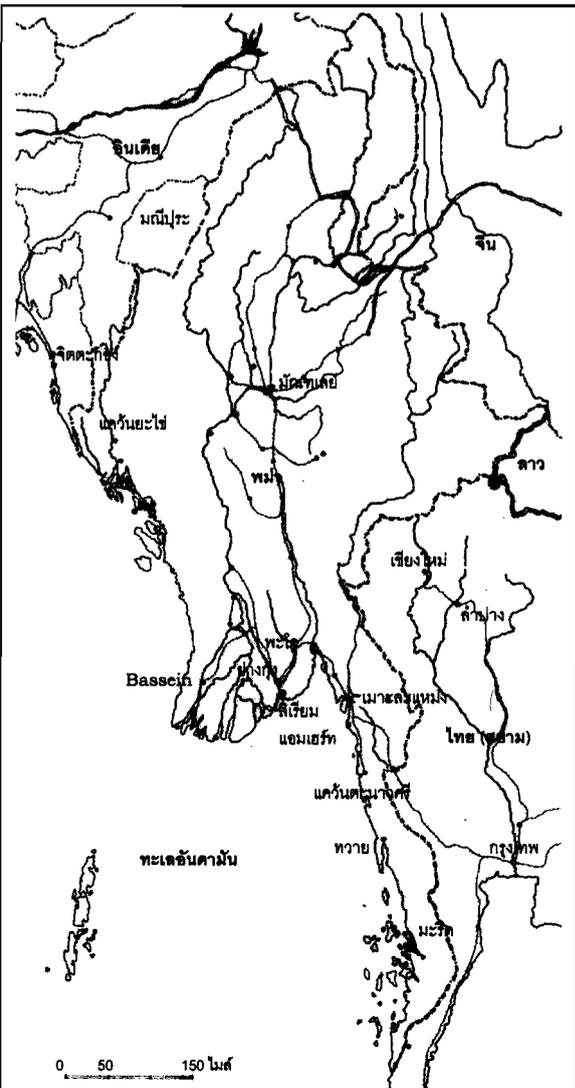
ภายในเขเวอินปิ่นเจิ้ง ในพื้นที่ส่วนตะวันออกของอาคารหลัก เป็นพื้นที่ซึ่งพุทธศาสนิกชนมา พังธรมและประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งบนบัลลังก์ หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก

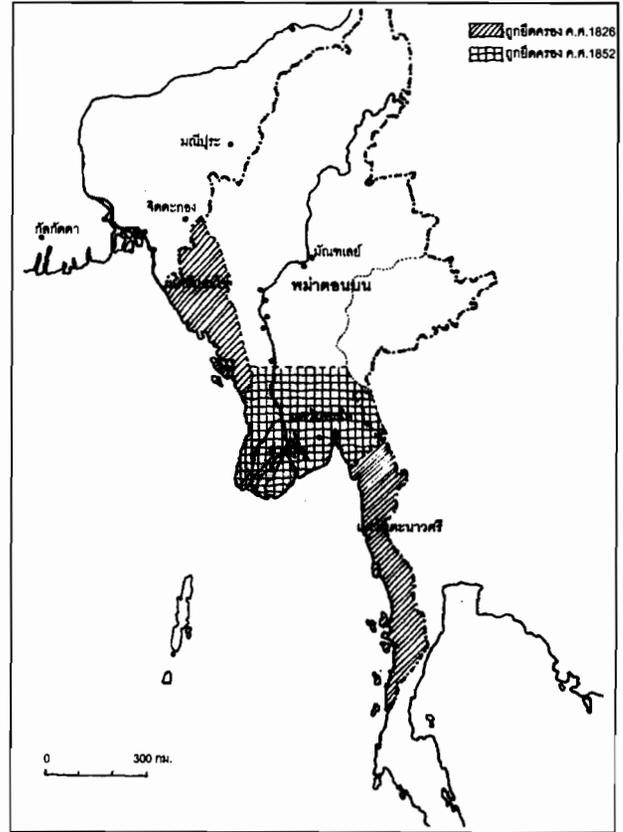
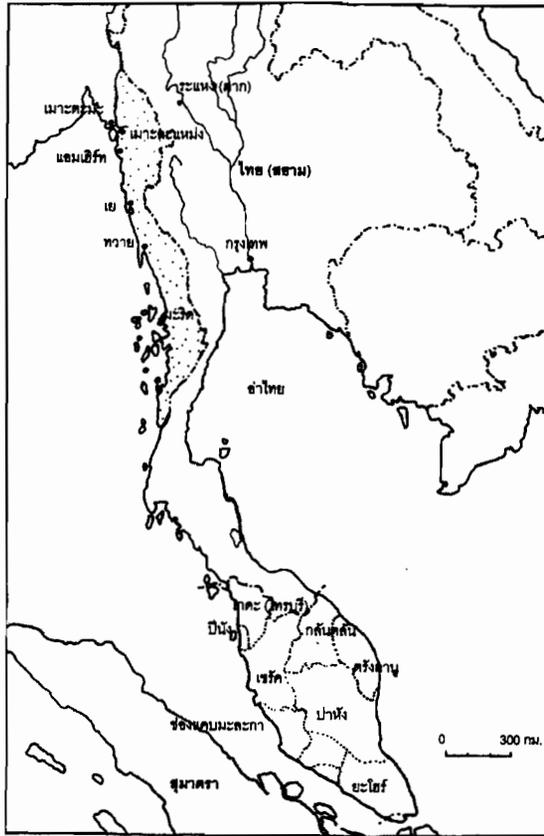
พม่ากลายเป็นแหล่งใหม่ในการป้อนวัตถุดิบของสินค้าประเภทไม้สัก ไม้สักของพม่าเป็นที่รู้จักในอินเดียตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ไม้สักของพม่าได้ชื่อว่าดีที่สุดในและถูกที่สุด นายแพทย์ทหารชาวอังกฤษ วิลเลียม ฮันเตอร์ (William Hunter) ที่เดินทางมาอย่างกึ่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๕ (ค.ศ. ๑๗๘๒) กล่าวว่าพม่าสามารถผลิตไม้สักได้มากกว่าที่อื่นใด รวมทั้งไม้สักของพม่ามีอายุการใช้งานยาวนานกว่าไม้สักของอินเดียที่เมืองบอมเบย์ ยิ่งไปกว่านั้นถ้าเกิดสงครามขึ้นที่อ่าวเบงกอล ชาติที่มีพม่าเป็นแหล่งสนับสนุนด้านไม้สักจะมีความได้เปรียบเนื่องจากเรือรบของตนจะมีประสิทธิภาพและวิ่งได้เร็วกว่าเรือรบของฝ่ายตรงกันข้าม^{๑๑} ไม้สักเป็นแรงดึงดูดที่นำพ่อค้าต่างชาติเดินทางมาพม่า ไม้สักอาจเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่ ๑ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๖๙ (ค.ศ. ๑๘๒๔-๑๘๒๖) เพราะหลังจากสงคราม อังกฤษยึดครองป่าไม้สักในดินแดนตะนาวศรี สงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ. ๑๘๕๒) ก็อาจเกี่ยวข้องกับการค้าและไม้สักเช่นเดียวกัน เพราะหลังจากสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่ ๒ อังกฤษมีอำนาจเหนือเมืองย่างกุ้ง ศูนย์กลางการค้าไม้สักและการต่อเรือ และมีอำนาจเหนือแคว้นพะโคที่ประกอบด้วยป่าไม้สักชั้นดีจำนวนหนึ่ง

แผนที่ ๒

ประเทศพม่า และ ชายแดนอินเดียและไทย
[วาดจาก D.G.E. Hall, (London : Hutchinson's
University Library , 1950)

ภายหลังจากที่พม่าสามารถครอบครองดินแดนของชาวเยไซได้ในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ มีผลทำให้ชายแดนพม่าประชิดกับอินเดีย ซึ่งขณะนั้นตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ปัญหาชายแดนระหว่างพม่าและอินเดียเกิดขึ้นเมื่อผู้ต่อต้านรัฐบาลพม่าชาวเยไซใช้จิตตะกองของประเทศอินเดียเป็นที่ลี้ภัย และทหารพม่าตามเข้าไปปราบปรามผู้ต่อต้านนั้นถึงจิตตะกอง ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ (ดูแผนที่ ๒) รัฐบาลอังกฤษพยายามแก้ไขปัญหานี้โดยส่งราชทูตเข้าไปเจรจาไกล่เกลี่ยกับพระมหากษัตริย์พม่า แต่ภายหลังที่กัปตัน ไมเคิล ซาย์มส (Captain Michael Symes) ราชทูตอังกฤษที่เดินทางเข้าไปไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในพม่า ในปี พ.ศ. ๒๓๓๘ อังกฤษเกิดความสนใจในไม้สักของพม่า^{๑๒} นอกจากทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยปัญหาแล้ว กัปตันไมเคิลยังได้รับมอบหมายให้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพม่า ทั้งทางด้านการค้า วัฒนธรรม ธรรมชาติ และการเมืองด้วย และกัปตันไมเคิลพบว่าอย่างกึ่งจะเป็นท่าต่อเรือที่มีอนาคตรุ่งโรจน์และไม่ช้าคงจะเป็นคู่แข่งสำคัญของท่าต่อเรืออังกฤษที่บอมเบย์และเบงกอล^{๑๓} ยิ่งไปกว่านั้นอังกฤษต้องการไม้สักเพื่อการต่อเรือเป็นจำนวนมาก หลังจากบริษัทอีสอินเดียของอังกฤษพัฒนาเส้นทางทางการค้าทางทะเลระหว่างอินเดียและจีน ประมาณ ค.ศ. ๑๗๙๐ เรือของอังกฤษที่ท่าต่อเรือในกัลกัตตาใช้ไม้สักจากพม่าอยู่แล้ว^{๑๔} นอกจากปัญหาความขัดแย้งที่ผสมกับความสนใจในไม้สักของอังกฤษ สงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่ ๑ ยังประกอบด้วยเหตุผลของการแข่งขันทางการค้าและการควบคุมไม้สักระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะหลังจากอังกฤษมีชัยชนะจากสงครามครั้งที่ ๑ อังกฤษยึดครองอาราคานที่มาจากปัญหาของความขัดแย้งและดินแดนตะนาวศรีที่ประกอบด้วยป่าไม้สักจำนวนหนึ่ง การยึดครองตะนาวศรีของอังกฤษยังช่วยในการ

แคว้นตะนาวศรี

แผนที่ ๓
แคว้นตะนาวศรีและแหลมมลายู
[วาดจาก D.G.E. Hall , Henry Burney : A Political
Biography.]

แผนที่ ๔
พม่าตอนบนและพม่าตอนล่าง
[วาดจาก T.A.B. Corley , A History of the Burmah
Oil Company 1886-1924 (London: Heinemann ,
1984), p.xlv.

ต่อระหว่างพม่าและสยามในเวลาต่อมา^{๓๓} (ดูแผนที่ ๓) และยังสามารถกำจัดศูนย์กลาง
ทางทหารและท่าต่อเรือของฝรั่งเศสที่ตะนาวศรีออกไปได้ด้วย

สงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ ๒ ก็อาจเกี่ยวข้องกับความสนใจในป่าไม้สักของอังกฤษ^{๓๔}
เนื่องจากไม้สักในตะนาวศรีเริ่มร่อยหรอ ในปี ค.ศ.๑๘๕๐ พ่อค้าไม้อังกฤษเริ่มมองหาแหล่ง
ไม้สักใหม่แถบพะโคบริเวณที่ราบแม่น้ำสะโตงและอิรวดี^{๓๕} ประกอบกับหลังจากสงครามอังกฤษ-
พม่าครั้งที่ ๑ อังกฤษไม่สามารถแทนที่เมืองท่าของพม่าที่อย่างกึ่งด้วยเมืองแอมเฮิร์ท(Amherst)
ที่แคว้นตะนาวศรีที่อังกฤษตั้งใจว่าจะให้เป็นเมืองหลวงได้ เมืองเมาะละแหม่งในแคว้นตะนาวศรี
ยังรุ่งเรืองกว่าแอมเฮิร์ทเพราะเมาะละแหม่งเป็นศูนย์กลางการค้าไม้และการต่อเรือ ด้วยเหตุผล
ดังกล่าวเมืองเมาะละแหม่งกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองของอังกฤษจนกระทั่ง ค.ศ. ๑๘๙๐
หลังจากนั้นจึงถูกแทนที่โดยย่างกุ้ง

หลังจากที่พม่าแพ้กับอังกฤษ ๒ ครั้ง ในสงครามแองโกล-พม่า ปีพ.ศ.๒๓๖๗-
๒๓๖๙ (ค.ศ.๑๘๒๔-๑๘๒๖) และ พ.ศ. ๒๓๙๕ (ค.ศ.๑๘๕๒) พม่าสูญเสียดินแดนแก่อังกฤษ
ด้านทิศตะวันตกถิ่นของชาวเยะไซ่ ดินแดนพม่าตอนใต้หรือแถบตะนาวศรีของชาวมอญ
และดินแดนแถบปากแม่น้ำอิรวดีและแถบเมืองหงสาวดี อาณาจักรพม่าถูกแบ่งออกเป็น ๒
ส่วน ได้แก่ พม่าตอนบนภายใต้การปกครองของพระเจ้ามินดง พระมหากษัตริย์พม่า
และพม่าตอนใต้ภายใต้การปกครองของรัฐบาลอังกฤษ (ดูแผนที่ ๔) พม่าตอนบนอ่อนแอ
และสูญเสียรายได้จำนวนมากเนื่องจากไม่มีทางออกสู่ทะเล สูญเสียพื้นที่ปลูกข้าวที่อุดม
สมบูรณ์แถบปากแม่น้ำอิรวดี เสียทรัพยากรมนุษย์และภาษีในส่วนของพม่าตอนล่าง เสียป่าไม้
ที่อุดมสมบูรณ์จำนวนหนึ่งและเสียเมืองที่เดิมวังศานวงศ์เคยกินเมือง อันเป็นที่มาของรายได้

๒๒ ไม้สัก และ สถาปัตยกรรมเจดีย์ของพม่า: ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าชัยอ

ของราชวงศ์^{๑๐} พระเจ้ามินดงพยายามเพิ่มความแข็งแกร่งให้พม่าตอนบนด้วยการตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นจุดศูนย์กลาง พระเจ้ามินดงพยายามเปลี่ยนการให้ค่าตอบแทนแก่เจ้าเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เดิมมีรายได้จากการกินเมืองเป็นการรับเงินเดือนจากส่วนกลางแทน และปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีเข้าสู่ส่วนกลางที่เรียกว่า ภาษีสามาตาหรือแบบสิบเอาหนึ่ง นอกจากนี้พระเจ้ามินดงยังผูกขาดสินค้าจำพวกไม้สัก น้ำมัน ฝ้ายมณี และหยก ไม้สักทางพม่าตอนบนกลายเป็นสินค้า เนื่องจากได้ราคาดี เป็นที่ต้องการของตลาดโลก และมีตลาดรองรับทางพม่าตอนใต้ ได้แก่ โรงเลื่อยและโรงต่อเรือของชาวอังกฤษ^{๑๑} **ไม้สักช่วยในการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ กล่าวคือ ไม้สักให้อำนาจพระมหากษัตริย์ในการควบคุมพื้นที่ของศาสนสถาน วัด และพระสงฆ์ เนื่องจากก่อนการตัดต้นสักเพื่อนำไม้สักมาสร้างวัดต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์ก่อน ไม้สักถูกประกาศให้เป็นต้นไม้ของพระมหากษัตริย์ (a royal tree) ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอลองพญา (พ.ศ. ๒๒๙๕-๒๓๐๓) ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์คองบอง การควบคุมการสร้างวัดและพระสงฆ์ถือเป็นสิ่งจำเป็น เพราะพื้นที่ของศาสนสถานและกัลปนาของวัดหรือที่ดินหรือข้าทาสที่ถวายให้แก่วัดไม่ถูกเก็บภาษีและถูกเกณฑ์แรงงาน รวมทั้งพระสงฆ์ในพม่ามีจำนวนมาก ถ้าพระสงฆ์มีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการร่วมมือกับฝ่ายกบฏอาจเป็นอันตรายต่อพระราชบัลลังก์ได้ ในสมัยพระเจ้ามินดงพระสงฆ์มีจำนวน ๓ เพอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ และมีจำนวนประมาณ ๑๐ เพอร์เซ็นต์ของประชากรในเมืองมัณฑลเลย์^{๑๒} ไม้สักยังช่วยการตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางทางด้านเศรษฐกิจ เพราะไม้สักเป็นสินค้าผูกขาดของพระมหากษัตริย์ การค้าไม้สักเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่พระเจ้ามินดงเพื่อพัฒนาประเทศ เพื่อทำนุบำรุงพุทธศาสนา เช่นการสร้างอาคารศาสนสถานและสนับสนุนพระสงฆ์ และเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายส่วนพระองค์^{๑๓} นอกจากนี้พระเจ้ามินดงยังต้องการเงินสดภายหลังจากใช้จ่ายเงินแรงงานและเวลาเป็นจำนวนมากในการสร้างเมืองหลวงใหม่ที่มัณฑลเลย์ การสร้างเมืองมัณฑลเลย์ใช้เวลากว่า ๖ ปีจึงเสร็จสมบูรณ์**

การค้าไม้สักของพระมหากษัตริย์ส่งผลให้ต้องโค่นต้นไม้ใหญ่เป็นจำนวนมาก เป็นที่ยอมรับและกระทำได้ เนื่องจากพระมหากษัตริย์กระทำเพื่อผลประโยชน์ของบ้านเมืองและพุทธศาสนา และเพื่อเพิ่มบุญบารมีของพระองค์และประชาชนชาวพม่า^{๑๔} ชาวพม่าเชื่อว่าความเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธรูปเป็นตัววัดความมีเสถียรภาพและความรุ่งเรืองของแผ่นดิน^{๑๕} พุทธศาสนาถือว่าเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุดในการรวมประเทศและเป็นขวัญกำลังใจแก่ประชาชน โดยเฉพาะในยามที่พม่าตอนบนอ่อนแอทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ พุทธศาสนาสามารถทำให้ประชาชนยอมรับต่อความยากลำบากของชีวิตได้^{๑๖} พระเจ้ามินดงทำนุบำรุงพุทธศาสนาและสนับสนุนพระสงฆ์อย่างมากตลอดช่วงเวลา ๒๕ ปีที่ทรงครองราชย์ พระเจ้ามินดงเป็นหนึ่งในเจ็ดของพระมหากษัตริย์พม่า อารคาน และมอญ ในประวัติศาสตร์ของประเทศพม่าที่เป็นองค์อุปถัมภ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา^{๑๗} พระเจ้ามินดงกลายเป็นพระมหากษัตริย์ที่เคร่งศาสนา กว่ากษัตริย์องค์อื่นๆที่ผ่านมา^{๑๘} เมืองมัณฑลเลย์และอาณาจักรพม่าตอนบนของพระองค์กลายเป็นอาณาจักรทางพระพุทธศาสนาที่ถูกใช้เพื่อประโยชน์ในทางการเมืองด้วย กล่าวคือทำให้ดินแดนทางพระพุทธศาสนาของพม่าตอนบน แตกต่างจากพม่าตอนล่างภายใต้การปกครองของชาวอังกฤษที่นับถือคริสต์ศาสนา ซึ่งอาจดึงดูดใจให้พุทธศาสนิกชนที่เป็นกำลังพลในพม่าตอนล่างอพยพขึ้นมาพำนักที่พม่าตอนบนแทน นอกจากนี้การที่พระเจ้ามินดงเป็น

องค์อุปถัมภ์และทำหน้าที่ปกป้องพระพุทธศาสนา พระองค์ได้รับความจงรักภักดีไม่ใช่ว่าเพียงจากประชาชน แต่ยังได้รับจากเหล่าพระสงฆ์ที่กระจายอยู่ทั่วราชอาณาจักรอีกด้วย พระสงฆ์เป็นที่เคารพในสังคมพม่าและมีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชน พระสงฆ์และวัดถือว่าเป็นรากฐานสำคัญทางสังคมของพม่า แนวความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ทางพระพุทธศาสนา และองค์การสงฆ์ยังช่วยสนับสนุนความชอบธรรมในการปกครองและการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของพระเจ้ามินดง บัลลังก์สิงห์ ท้องพระโรง และเมืองมณฑลเยี้ยที่พระมหากษัตริย์ทรงประทับเปรียบเสมือนภูเขาพระสุเมรุและต้นโพธิ์ พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระอินทร์ พระโพธิสัตว์ พระมหาจักรพรรดิ พระธรรมราชา และนัตุผู้อารักข์ภูเขาและต้นไม้^{๑๓}

บัลลังก์สิงห์ ท้องพระโรง และเมืองมณฑลเยี้ย สะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เสมือนเป็นผู้นำทางพระพุทธศาสนา และเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรของโลกมนุษย์และจักรวาล และสะท้อนให้เห็นภาพการเมืองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและการเมืองแบบพุทธของพระเจ้ามินดง

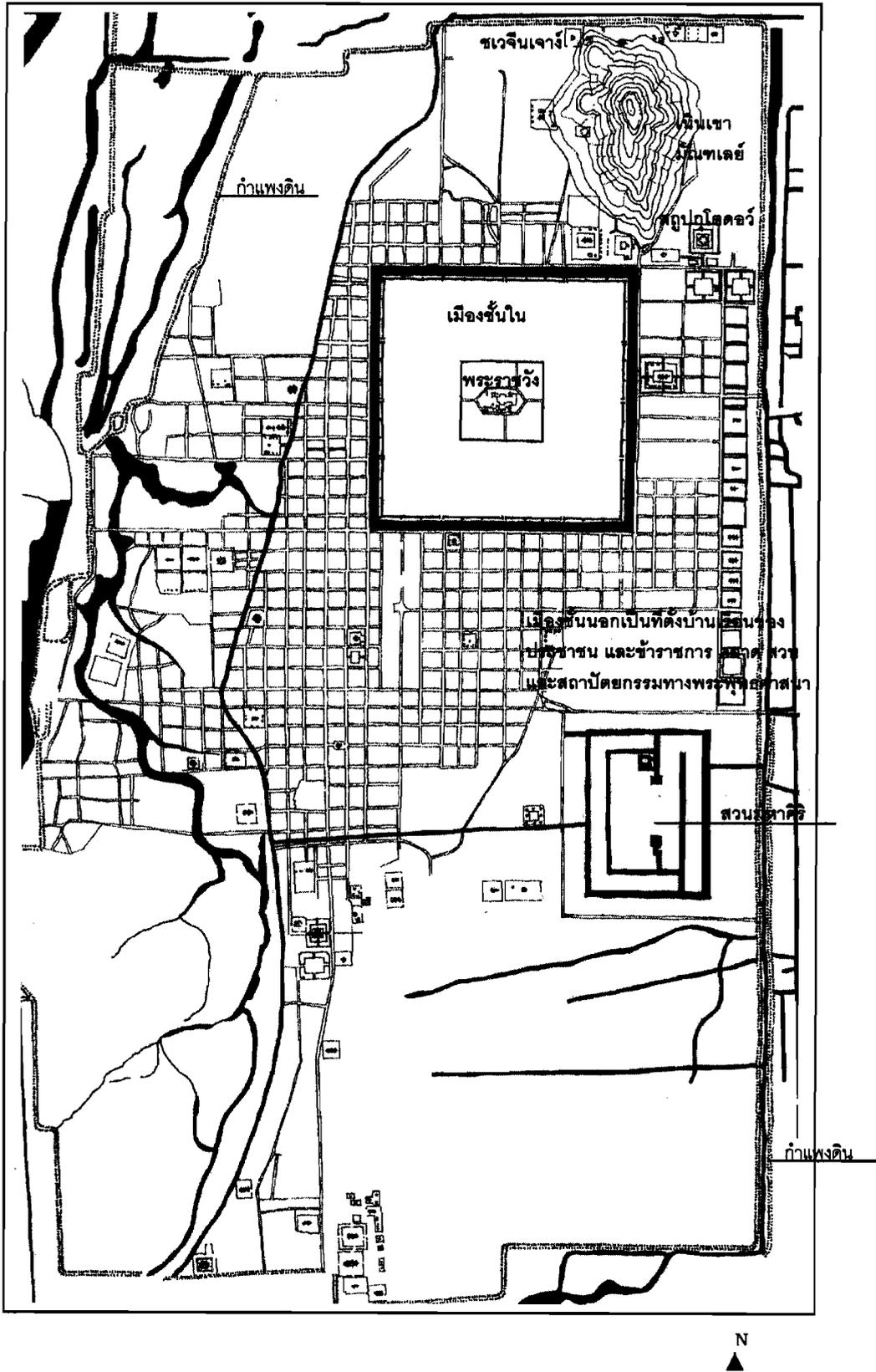
เมืองมณฑลเยี้ยตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของพม่าตอนบน เปรียบเสมือนกับพื้นที่แห่งชัยชนะ ชมพูทวีปศูนย์กลางของจักรวาลและพระพุทธศาสนา เมืองมณฑลเยี้ยถูกสร้างให้มีความน่าประทับใจและสวยงามเสมือนเมืองกบิลพัสดุ์และมีทิวทัศน์คล้ายครั้งพระพุทธเจ้ามีชีวิตอยู่^{๑๔} พระเจ้ามินดงตัดสินใจย้ายเมืองหลวงจากอมรปุระมาที่มณฑลเยี้ยเนื่องจากเห็นว่าอมรปุระไม่ถูกสุขลักษณะและไม่ศักดิ์สิทธิ์ อมรปุระคือเมืองหลวงของพม่าขณะที่ยังพม่าแพ้สงครามและเสียดินแดนให้แก่อังกฤษทั้ง ๒ ครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๖๙ และ พ.ศ. ๒๓๙๕ การสร้างเมืองหลวงใหม่ที่มณฑลเยี้ยเป็นการเริ่มศักราชใหม่ของพระเจ้ามินดง เมืองมณฑลเยี้ยเริ่มสร้างในราวปี พ.ศ. ๒๔๐๐ เมืองมณฑลเยี้ยแบ่งออกได้เป็นสองส่วนคือ เมืองจัตุรัสหรือเมืองชั้นในที่ล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐและคูน้ำ และเมืองชั้นนอกที่โอบล้อมด้วยกำแพงดิน^{๑๕} แต่เมืองชั้นในมีความสำคัญมากกว่าเมืองชั้นนอกเพราะถือว่าเป็นศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของพระราชวังของพระมหากษัตริย์และวังของพระบรมวงศานุวงศ์และเรือนของข้าราชการชั้นสูง คูน้ำที่ล้อมรอบเมืองชั้นในคงคล้ายมหาสมุทรที่โอบล้อมเขาพระสุเมรุตรงกลางหรือเมืองชั้นในกำแพงเมืองจัตุรัสชั้นในประกอบด้วยประตูเมืองทั้งหมด ๑๒ ประตู ด้านจัตุรัสละ ๓ ประตู เมืองชั้นนอกที่ล้อมรอบด้วยกำแพงดินสามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ ส่วน ในทิศทั้ง ๔ คือพื้นที่ด้านทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ และทิศใต้ เมืองชั้นนอกเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของสามัญชนและข้าราชการ และประกอบด้วยตลาด วัดหรือที่อยู่ของพระสงฆ์ และสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ^{๑๖} (ดูรายละเอียดที่ ๗ และภาพที่ ๑๓-๑๔)

ภาพที่ ๑๓ แสดงเมืองสี่เหลี่ยมจัตุรัสชั้นในของเมืองมณฑลเยี้ยที่ล้อมรอบด้วยคูน้ำ และมีพระราชวังตั้งอยู่กลางเมือง

ภาพที่ ๑๔ คูน้ำล้อมรอบเมืองชั้นในและเนินเขามณฑลเยี้ย

๑๔ ไม้สัก และ สถาปัตยกรรมเจ้างาชองพม่า: ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอ

ลายเส้นที่ ๗

ผังเมืองมณฑลเลย

[วาดตาม Scott O'Conner, Mandalay and Other Cities of the Past in Burma

(London : Hutchinson&Co., 1907 ; reprinted ed., Bangkok : White Lotus, 1986).]

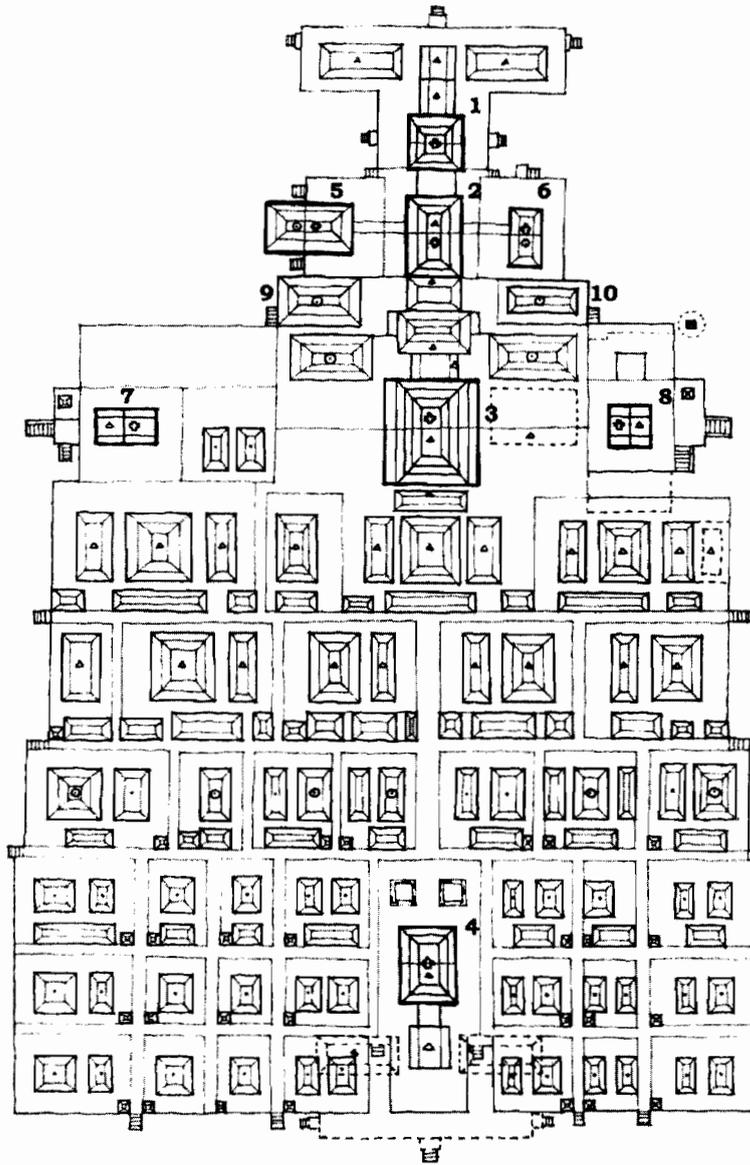
พระราชวังมัณฑลเลย์ที่ตั้งอยู่ตรงกึ่งกลางของเมืองมัณฑลเลย์ เปรียบเสมือนศูนย์กลางของโลกและจักรวาลด้วยเช่นกัน พระราชวังมัณฑลเลย์คือพระราชวังเก่า ณ เมืองอมรปุระที่ย้ายมาสร้าง ณ เมืองมัณฑลเลย์ พระราชวังมัณฑลเลย์ประกอบด้วยอาคารจำนวนมากหลายหลังที่ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้สักสูงหนึ่งชั้น อาคารเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกวางเรียงในแนวแกนหลักทิศตะวันออก-ตะวันตก โดยทางเข้าหลักของพระราชวังอยู่ทางทิศตะวันออก กลุ่มอาคารในพระราชวังสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มอาคารด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก กลุ่มอาคารด้านทิศตะวันออกประกอบด้วยอาคารจำนวนประมาณ ๓๒ หลัง ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ รัฐมนตรี และองครักษ์ หรือผู้ชาย เช่น ห้องพระโรงที่ประทับ ห้องประชุม เป็นต้น กลุ่มอาคารด้านทิศตะวันตกประกอบด้วยอาคารจำนวน ๗๘ หลัง ที่ล้วนเกี่ยวข้องกับอิสตรี ได้แก่ ที่ประทับของพระมเหสีและเหล่านางสนม^{๑๑} (ดูรายละเอียดที่ ๘)

สายเส้นที่ ๘

พระราชวังมัณฑลเลย์

[วาดจาก Scott O'Connor , Mandalay and Other Cities of the Past in Burma and Mya Nan San Kyaw (The Royal Palace).]

- 1 - ห้องพระโรง(พระที่นั่งดิน)
- 2 - พระที่นั่งเขตนวันตะวันออก (พระที่นั่งแห่งชัยชนะ)
- 3 - พระที่นั่งแก้ว
- 4 - พระที่นั่งเขตนวันตะวันตก (ห้องพระโรงฝ่ายสตรี)
- 5 - พระที่นั่งเปียโคก
- 6 - พระที่นั่งเสลา
- 7 - พระที่นั่งสาโมกเหนือ
- 8 - พระที่นั่งสาโมกใต้
- 9 - อาคารทเวเหนือ
- 10 - อาคารทเวใต้

แต่ในหมู่อาคารกว่าร้อยหลังนั้น พระราชวังมณฑลประกอบด้วยอาคารสำคัญ ๘ หลัง โดยในแต่ละหลังประดิษฐานบัลลังก์หรือที่ประทับนั่งของพระมหากษัตริย์^{๕๕} อาคารทั้ง ๘ หลังใช้เพื่อการประกอบพระราชกรณียกิจในโอกาสต่างวาระกันของพระมหากษัตริย์ บัลลังก์เหล่านี้ถูกประดิษฐานไว้หน้าผนังไม้ตรงกึ่งกลางของอาคารหลัก ผนังไม้แบ่งพื้นที่ใช้สอยของอาคารหลักทั้ง ๘ ออกเป็น ๒ ส่วน คือส่วนตะวันออกและตะวันตก หรือส่วนใต้และส่วนเหนือ อาคารหลัก ๔ หลังของพระราชวังวางเรียงในแนวแกนหลักจากทิศตะวันออก-ตะวันตก ได้แก่ ท้องพระโรงหรือพระที่นั่งดิน (the Audience Hall or the Earth Palace) พระที่นั่งเขตวันตะวันออกหรือพระที่นั่งแห่งชัยชนะ (the Eastern Jetavana Hall or Hall of Victory) พระที่นั่งแก้ว (the Glass Palace) และพระที่นั่งเขตวันตะวันตก (the Western Jetavana Hall)

ท้องพระโรงหรือพระที่นั่งดิน (the Audience Hall or the Earth Palace) ประดิษฐานบัลลังก์สิ่งของที่ถือว่าสำคัญที่สุดในจำนวนบัลลังก์ทั้ง ๘ หลังท้องพระโรงใช้ในโอกาสประกอบพระราชพิธีถวายบังคมพระมหากษัตริย์และพระมเหสีเอกสำหรับข้าราชการ ทหาร หรือผู้เข้าเฝ้าฝ่ายชาย จำนวน ๓ ครั้งต่อปี คือวันปีใหม่ในช่วงเดือนเมษายน วันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา^{๕๖} พระราชพิธีถวายบังคมของข้าราชการชายกระทำแยกต่างหากจากภริยาและข้าราชการฝ่ายหญิง ซึ่งกระทำในวันที่ ๒ ของวันขึ้นปีใหม่ เข้าพรรษา และออกพรรษา ณ พระที่นั่งเขตวันตะวันตก

พระที่นั่งเขตวันตะวันออก (the Eastern Jetavana Hall or Hall of Victory) ประดิษฐานบัลลังก์หงส์ พระที่นั่งนี้เป็นที่สำหรับพระมหากษัตริย์พบปะราชทูตและใช้เพื่อการประชุมทางพระพุทธศาสนา

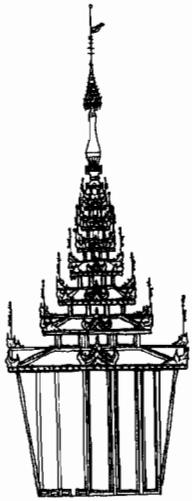
พระที่นั่งแก้ว (the Glass Palace) ประดิษฐานบัลลังก์ผึ้ง ณ พื้นที่ส่วนตะวันออกของพระที่นั่ง พระที่นั่งแก้วถูกแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น ๒ ส่วน คือพื้นที่ส่วนตะวันออกและส่วนตะวันตก พื้นที่ส่วนตะวันตกเป็นที่บรรทมของพระมหากษัตริย์

พระที่นั่งเขตวันตะวันตก (the Western Jetavana Hall) ประดิษฐานบัลลังก์ดอกบัว พระที่นั่งนี้ใช้ในการประกอบพระราชพิธีถวายบังคมพระมหากษัตริย์และพระมเหสีเอกสำหรับสตรี เช่น พระราชธิดา พระมเหสีชั้นรอง เหล่านางสนม ภริยาของข้าราชการ และข้าราชการฝ่ายใน

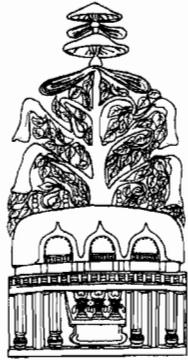
อาคารหลักอีก ๔ หลัง ได้แก่ พระที่นั่งเปียโด๊ก (ประดิษฐานบัลลังค์ข้าง) พระที่นั่งเลตา (ประดิษฐานบัลลังค์หอยสังข์) พระที่นั่งสาโมกใต้ (ประดิษฐานบัลลังค์กว้าง) และพระที่นั่งสาโมกเหนือ (ประดิษฐานบัลลังค์นกยูง) พระที่นั่งเปียโด๊กเป็นที่พำนักของข้าราชการผู้ช่วยพระมหากษัตริย์ ผู้ที่ทำหน้าที่เสมือนเป็นคนกลางระหว่างพระมหากษัตริย์และข้าราชการที่อยู่ต่างเมือง พระที่นั่งเลตาปราศจากผนัง ใช้สำหรับเป็นที่พักผ่อนดื่มน้ำชา และสูดอากาศของพระมหากษัตริย์ พระที่นั่งสาโมกใต้ใช้เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชกุศลหรือพระราชทานสิ่งของ และพระที่นั่งสาโมกเหนือใช้เมื่อพระมหากษัตริย์รับสิ่งของที่มีผู้ทูลเกล้าถวาย^{๕๗}

ถึงแม้ว่าพระที่นั่งแก้วอันเป็นที่ประทับและบรรทมของพระเจ้าแผ่นดินจะตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของพระราชวังมณฑล แต่ท้องพระโรงที่ตั้งอยู่ทางด้านหน้าของพระราชวังกลับถือว่าสำคัญที่สุด และเปรียบพระมหากษัตริย์เสมือนผู้นำของจักรวาลและโลกมนุษย์ เพราะคำว่า “อะเซ” ในภาษาพม่าที่แปลว่าทิศตะวันออกหมายความถึงด้านหน้าด้วย ท้องพระโรงยังเปรียบเสมือนศูนย์กลางของจักรวาลและของโลกมนุษย์ เนื่องจากดินที่อยู่ใต้พื้นอิฐยกระดับที่รองรับบัลลังก์สิ่งหนึ่งในท้องพระโรงเก็บรวบรวมมาจากดินบริสุทธิ์จากศูนย์กลาง ๑๒

แห่งในอินเดียกลางหรือมัชฌิมประเทศ ที่เปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของโลกและของจักรวาล และเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ดินแดนทั้ง ๑๒ แห่ง ได้แก่^{๑๘}

รูปหลังคาห้องพระโรงของพระราชวังที่มณฑลยูนนานตอน
ปลายศตวรรษที่ 18
วาดจาก Irene Mollanen and Sergey S. Ozhegov, *Mitrod in
Wood* (Bangkok: White Lotus Press, 1999), picture 154.

รูปสลักวิหารคัมโพธิ์ที่หุบเขาภูพานเจ้าพิศ
ใต้ ของเจดีย์ที่กาญจนา
วาดจาก James Fergusson, *Trees and
Serpent Worship*, vol. 2 (London: India
Museum, 1868), fig. 2, pl. xxx.

- ปาวาบุรี (Pavapuri or Pava)
- ปยาคะ (Paraga or Pryaga)
- มัลละบุรี (Mallapuri)
- พาราณสี (Baranasi)
- ที่ตั้งพระราชวังปารากา (the palace site of Paraga)
- กาสิ (Kasikaraj or Kasi)
- คามปาบุรี (Campapuri)
- กัปปิลลาดารา (Kappiladara) ,
- มกาเดสยา หรือ มคธ (Magadesya)
- ที่ตั้งพระราชวังเทวทหะ (the palace site of Dewadaha)
- ที่ตั้งพระราชวังกบิลพัสดุ์
- (the palace site of Kapilavastu)
- ราชคฤห์ (RajagiriorRajagaha)
- ท้องพระโรงนี้จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระที่นั่งดิน(the Earth Palace)

ลายเส้นที่ ๙

รูปทรงหลังคาท้องพระโรงแบบปราสาท ที่มี
การซ้อนชั้นของหลังคา คล้ายลักษณะของภูเขา
และพุ่มใบของต้นไม้

เนื่องจากท้องพระโรงเปรียบเสมือนศูนย์กลางของจักรวาลและโลกมนุษย์ ท้องพระโรง
จึงเสมือนเป็นเขาพระสุเมรุที่อยู่กึ่งกลางของจักรวาล และต้นไม้ที่อยู่กึ่งกลางของชมพูทวีป
หรือโลกมนุษย์ตามคติจักรวาลทางพระพุทธศาสนา หลังคาทรงปราสาทของท้องพระโรงเอง
ที่มีหลังคาซ้อนลดหลั่นขึ้นไป ๗ ชั้นก็คล้ายรูปทรงของภูเขาหรือพุ่มใบของต้นไม้ บัลลังก์
สิงห์ที่ตั้งอยู่กึ่งกลางของท้องพระโรงก็เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ และต้นไม้ที่อยู่ในช่วงการ
เจริญเติบโตเช่นเดียวกัน (ดูลายเส้นที่ ๙)

บัลลังก์สิงห์สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับนั่งของพระมหากษัตริย์และพระมเหสีเอก
บัลลังก์ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ส่วนฐานหรือส่วนบัลลังก์ และส่วนซุ้มประตูโค้งเหนือบัลลังก์
สำหรับพระมหากษัตริย์และพระมเหสีเสด็จผ่านเพื่อประทับนั่งบนพระราชบัลลังก์ ส่วนฐาน
หรือบัลลังก์เสมือนเขาพระสุเมรุที่บนยอดเขาเป็นที่ประทับของพระอินทร์ กษัตริย์ของเทวดา ๓๓
ตน เหมือนเขาพระสุเมรุที่มีพระอาทิตย์และพระจันทร์โคจรรอบ บัลลังก์สิงห์ประกอบด้วยรูป
สลักของกระต่ายสัญลักษณ์แทนพระจันทร์ และรูปสลักนกยูงสัญลักษณ์แทนพระอาทิตย์
ประดับไว้ที่เสาซุ้มประตูด้านข้างสองด้านที่รองรับโค้งซุ้มประตูด้านบน นอกจากนี้รูปสลัก
ของพระอินทร์ยังประดับไว้ที่ส่วนยอดของโค้งซุ้มประตูเหนือบัลลังก์ เทวดาทั้ง ๓๒ ตน
ถูกประดับไว้ที่ประตูเสาด้านข้างขวาและซ้ายด้านละ ๗ องค์ และเหนือโค้งซุ้มประตูด้านขวา
และซ้ายด้านละ ๘ องค์ องค์ครักษทั้ง ๔ ของพระอินทร์ที่ประทับอยู่เชิงเขาพระสุเมรุก็ถูกประดับ
ไว้บนเสาด้านข้างด้านละ ๒ องค์ พระมหากษัตริย์ที่ประทับนั่งบนบัลลังก์จึงเปรียบเสมือน
พระอินทร์ผู้เป็นศูนย์กลางของจักรวาลและเมืองครักษในทิศทั้ง ๔^{๑๙} (ดูลายเส้นที่ ๑๐-๑๑)

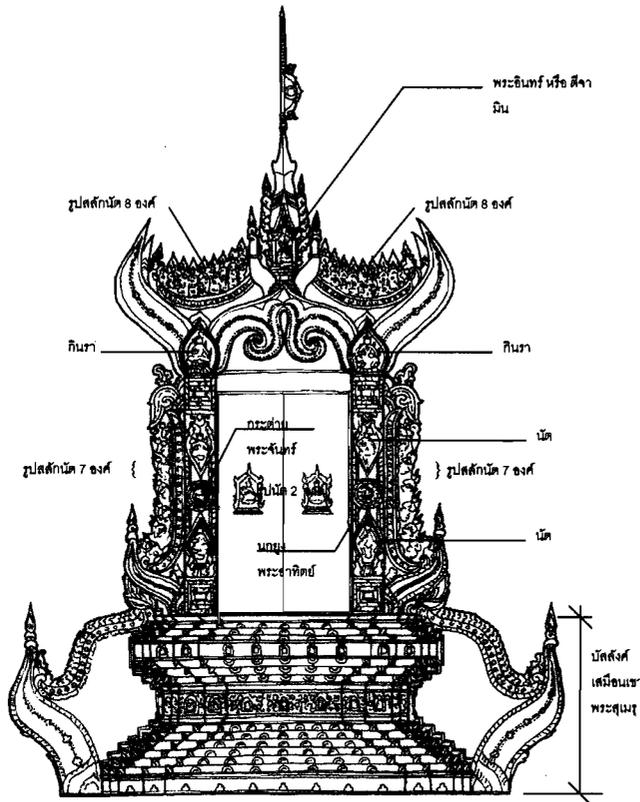

ลายเส้นที่ ๑๐

เขาพระสุเมรุและสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เปรียบ
เสมือนบัลลังก์สิงห์ ดังภาพจิตรกรรมฝาผนัง
สมัยพุทธามราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ ในตอนที่พระ-
พุทธเจ้าเสด็จขึ้นและลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ตำแหน่งพระจันทร์(กระต่าย) และพระอาทิตย์
(ม้า) บนภาพจิตรกรรมฝาผนัง อยู่ทางด้านซ้าย
มือและขวามือของเขาพระสุเมรุ ซึ่งตรงกับ
ตำแหน่งของรูปพระจันทร์และพระอาทิตย์ ที่
สลักไว้บนเสาซุ้มประตูโค้งเหนือบัลลังก์สิงห์

พระมหากษัตริย์พม่ามักจะระบุว่าพระองค์เปรียบเสมือนพระอินทร์หรือ“ดีจามิน”
ในภาษาพม่าที่แปลว่าพระผู้สร้างและเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง อุ เอโน่นกล่าวไว้ว่า ในอดีต ในวันที่ ๒
ของวันออกพรรษา พระมหากษัตริย์พม่าจะทรงเครื่องเหมือนพระอินทร์และประทับนั่งบน
หลังข้างที่เปรียบเสมือนช้างเอราวัณของพระอินทร์ เดินรอบพระราชธานี เพื่อให้ประชาชน

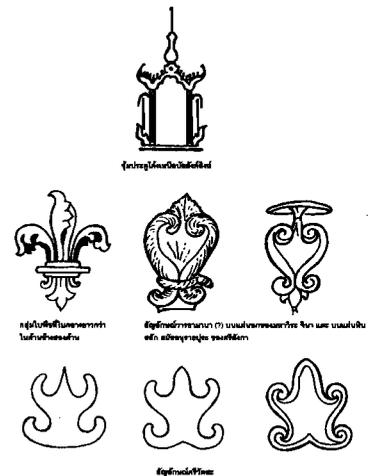
๑๘ ไมล์ และ สถาปัตยกรรมเจ๋งของพม่า: ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าฮีบอ

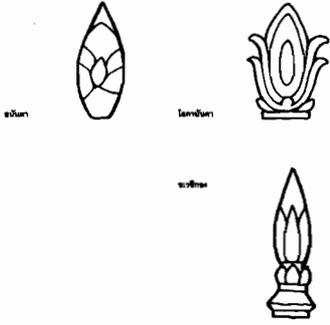
ลายเส้นที่ ๑๑
 บัลลังก์สิงห์
 [วาดจากเต็นโลน Thelnhlaing , Khethaung-myan mathamalng Thutethana-abhitan (พจนานุกรมการวิจัยประวัติศาสตร์พม่า) (ย่างกุ้ง: Takathomya thamaing Thutethanaustithana , 2000.)

ทั่วไปได้กราบไหว้บูชาแสดงความเคารพ^{๕๔} ดังพระอินทร์ผู้มีราชินีหลัก ๔ พระองค์ มีที่ปรึกษาและจอมพลอยู่ในทิศทั้ง ๔ ของจักรวาล พระเจ้ามินตงประกอบด้วยพระมเหสีหลัก ๔ พระองค์ มเหสีรอง ๔ พระองค์ และรัฐมนตรีของรัฐและหัวหน้าอารักขาอย่างละ ๔ คน พระมเหสีหลัก ๔ พระองค์ของพระเจ้ามินตงเปรียบเสมือนพระมเหสีในทิศทั้ง ๔ เพราะพระมเหสีหลักมีชื่อเรียกเป็นพระราชินีทิศได้ ทิศเหนือ ทิศกลางและทิศตะวันตก (the South Queen , the North Queen, the Middle Queen, and the West Queen)^{๕๕} อีกทั้งในรัชกาลของพระเจ้ามินตง อาณาจักรพม่าตอนบนแบ่งออกเป็น ๔ เขต ในทิศทั้ง ๔ ได้แก่ ทิศใต้ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก เพื่อการเก็บภาษีและในแต่ละเขตมีหัวหน้าในการจัดเก็บภาษี^{๕๖}

บัลลังก์สิงห์ยังเกี่ยวข้องกับพิธีและการเจริญเติบโตด้วยเช่นกัน เนื่องจากรูปร่างของซุ้มประตูโค้งเหนือบัลลังก์สิงห์คล้ายสัญลักษณ์ของศรีวิฑสะ หรือ วารธามานา (srivatsa or vardhamana) สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์^{๕๗} ซึ่งมีลักษณะคล้ายกลุ่มของใบไม้ที่มีใบกลางยาวกว่าใบด้านขวาและซ้าย (ดูลายเส้นที่ ๑๒) บัลลังก์สิงห์คงสะท้อนสัญลักษณ์ของการเจริญเติบโต ซุ้มประตูโค้งเหนือบัลลังก์สิงห์เสมือนการกำลังเจริญเติบโตของต้นไม้แรกกล้าที่มีลักษณะใบไม้ตรงกลางยาวกว่าใบไม้ด้านข้างทั้งสองข้าง นอกจากนั้นสัญลักษณ์วารธามานา (vardhamana) มีรากศัพท์มาจากคำว่า “vrhdh” ที่แปลว่าชบวนการเจริญเติบโต แต่ยังไม่ถึงขั้นเจริญเติบโตเต็มที่ เพราะฉะนั้นบัลลังก์สิงห์สามารถเปรียบได้กับที่ประทับของว่าที่พระพุทธเจ้าหรือต้นโพธิ์ที่ยังเจริญเติบโตไม่เต็มที่ ที่ว่าที่พระพุทธเจ้าในอนาคตจะเสด็จประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์นั้นและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยิ่งไปกว่านั้นบัลลังก์สิงห์ในรูปทรงคล้ายสัญลักษณ์ศรีวิฑสะและวารธามานายังตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของโลก ดินแดน ๑๒ แห่งในอินเดียมกกลาง ที่ต้นโพธิ์จะเจริญเติบโตและภายใต้ต้นโพธิ์นั้นว่าที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ลายเส้นที่ ๑๒
 ซุ้มประตูโค้งของบัลลังก์สิงห์ มีลักษณะคล้ายสัญลักษณ์ศรีวิฑสะและวารธามานา ที่เหมือนกันกลุ่มของใบพืช ที่ใบกลางยาวกว่าใบด้านข้างทั้งสองด้าน
 [วาดจาก Min Si Thu Myanmanalinggan Natko kwehmu-thamaing (ประวัติศาสตร์ชุมชนในพม่า) หน้า ๑๑๓.]

ลายเส้นที่ ๑๓
สัญลักษณ์ศรีวัดสะ ในรูปทรงดอกบัวตูมและ
พืชที่มีใบยาว ปรากฏบนรอยพระพุทธรูปของ
เจดีย์สมัยพุกามของพม่า

ลายเส้นที่ ๑๔
สัญลักษณ์ศรีวัดสะ ที่ปรากฏบนรอยพระพุทธรูป
บาทในสมัยหลัง
[วาดจาก Min Si Thu , Myanmarainngan Natko-
kwehmu-thamaing (ประวัติการบูชาในพม่า)

ลายเส้นที่ ๑๕
สัญลักษณ์ศรีวัดสะ ปรากฏบนเหรียญเงินของ
ชาวมิวในพม่า
[วาดจาก Min Si Thu , Myanmarainngan Natko-
kwehmu-thamaing (ประวัติการบูชาในพม่า)
หน้า ๑๑๓, ๑๒๓.]

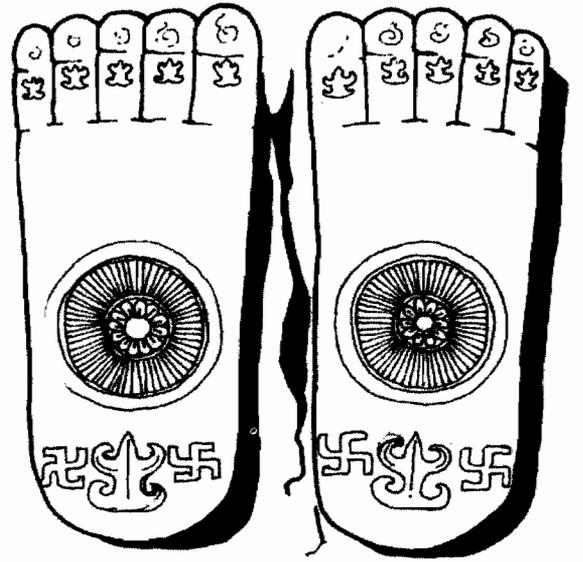
สัญลักษณ์ศรีวัดสะในพม่าก็เกี่ยวข้องกับลักษณะของพืชและการเจริญเติบโต ดังเช่น
สัญลักษณ์ของศรีวัดสะที่สลักบนรอยพระพุทธรูปบาทที่พบ ณ พระเจดีย์ยอนันดา โลกานันดา
และชเวชิกองในพุกาม สัญลักษณ์ศรีวัดสะปรากฏในรูปทรงของดอกบัวตูมหรือพืชที่มีใบยาว
(ดูลายเส้นที่ ๑๓) สัญลักษณ์ศรีวัดสะเป็นหนึ่งใน สัญลักษณ์มงคล ๑๐๘ ชนิดที่สลักไว้บนรอย
พระพุทธรูปบาทของพม่าตั้งแต่สมัยพุกาม แต่สัญลักษณ์ศรีวัดสะที่สลักไว้บนรอยพระพุทธรูปบาท
ในสมัยหลังของพม่ากลับปรากฏเป็นรูปทรงของบ้านแห่งเกียรติยศแทน (a House of Great
Honor) (ดูลายเส้นที่ ๑๔) เควี สุนดารากกล่าวว่า สัญลักษณ์ศรีวัดสะในทางพระพุทธศาสนา
เป็นสัญลักษณ์แทน ศรีมาเทวดา เทวีแห่งดอกไม้และการเกษตร ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ
ความอุดมสมบูรณ์และพืชสีเขียว^{๓๐} มินซีตูอ้างว่า ศรีวัดสะในพม่าสัมพันธ์กับปูนมะจี หรือ
พระแม่โพสพ^{๓๑}

ถึงแม้ว่าท้องพระโรงในพระราชวังมณฑลจะละม้ายอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
รูปของเจิ้งซันเอก เนื่องจากอาคารทั้งสองต่างมีหลังคาเป็นแบบทรงปราสาท และตั้งอยู่ใน
ตำแหน่งทางปลายสุดด้านทิศตะวันออก แต่อาคารประดิษฐานพระพุทธรูปและพระพุทธรูป
ภายในมีสถานะที่สูงกว่าท้องพระโรงและพระมหากษัตริย์ เนื่องจากอาคารประดิษฐานพระ
พุทธรูปของเจิ้งซันเอกมีพื้นที่สูงกว่าของท้องพระโรง อาคารประดิษฐานพระพุทธรูปตั้งอยู่
บนเรือนแบบยกเสาสูง ขณะที่ท้องพระโรงเป็นอาคารชั้นเดียวที่ฐานมีความสูงไม่มากจากพื้นดิน
นอกจากนั้นพระอาสนะของพระพุทธรูปที่ประทับนั่งภายในอาคารประดิษฐานพระพุทธรูป
เปรียบเสมือนพระวัชรอาสน์ของพระพุทธเจ้า ที่เป็นสัญลักษณ์ของแสงสว่างและพระปรีชา
ญาณของพระองค์ ขณะที่บัลลังก์สิงห์ของพระมหากษัตริย์ภายในท้องพระโรงเกี่ยวข้องกับ
ศรีวัดสะ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ ความปรารถนาทางโลก แม้ว่าพระมหากษัตริย์
ยังไม่ใช่พระพุทธเจ้า แต่ชาวพม่าเชื่อว่าพระมหากษัตริย์จะสามารถตรัสรู้เป็นพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าได้ในอนาคตเพราะบุญกุศลและบารมีที่สั่งสมมาของพระองค์ ทั้งที่กระทำแล้ว
ในอดีตชาติและในชาตินี้และที่จะกระทำต่อไปในชาติหน้า

การเจริญเติบโตยังเกี่ยวข้องกับความเพิ่มพูนและความมั่งคั่ง บัลลังก์ที่มีโค้งซุ้มประตู
คล้ายสัญลักษณ์ศรีวัดสะจึงเกี่ยวข้องกับความมั่งคั่ง หรือเป็นสัญลักษณ์ที่ประทับของพระ
มหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม พระมหาจักรพรรดิหรือพระธรรมราชา ผู้นำเอาสันติภาพและ
ความอุดมสมบูรณ์มาสู่ราชอาณาจักร ชาวมพม่าเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ที่ดีมีคุณธรรมจะเป็นที่
โปรดปรานของนัต ซึ่งแสดงความชื่นชมด้วยการตกลงบันดาลให้มีฤดูกาลและฝนฟ้าดี มีผลให้
พืชพันธุ์ดีและมีความอุดมสมบูรณ์^{๓๒} พระมหาจักรพรรดิในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา
หมายความว่า พระมหากษัตริย์ที่มีชัยชนะและนำกฎระเบียบมาสู่โลกโดยทางธรรมและ
สันติภาพไม่ใช่โดยการรบพุ่งและสงคราม^{๓๓} บัลลังก์สิงห์ที่เป็นที่ประทับนั่งของพระมหากษัตริย์
และพระมเหสีเอกยังเปรียบเสมือนการรวมตัวของสิ่งตรงกันข้ามสองสิ่ง คือ พระอาทิตย์
(พระมหากษัตริย์) และพระจันทร์ (พระมเหสีเอก) หรือระหว่างฟ้ากับดิน ผู้สร้างชีวิตและ
นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์มาสู่ราชอาณาจักร สัญลักษณ์ศรีวัดสะในศาสนาฮินดูยังเปรียบ
เสมือนการกำเนิดของพระวิษณุและศรี (ศรีลักษมี พระมเหสีของพระวิษณุ) หรือสัญลักษณ์
ของกษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของศรี^{๓๔} พิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์พม่าถือว่าไม่สมบูรณ์
ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่มีพระมเหสีเอก พระมเหสีเอกของพระมหากษัตริย์พม่าเปรียบเสมือน
ที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ ผู้ที่สามารถถูกยกย่องหรือถูกตำหนิได้ในเรื่องของราชการ
แผ่นดิน^{๓๕} อาจจะเป็นเพราะว่าศรีวัดสะเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์มั่งคั่ง สัญลักษณ์
ศรีวัดสะจึงปรากฏบนเหรียญเงินของชาวมิว(พยู)และยะไซในพม่า (ดูลายเส้นที่ ๑๕)

๓๐ ไม้ลัก และ สถาปัตยกรรมเจิ้งของพม่า: ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าฮีบอ

ศรีวิวัตสะเป็นสัญลักษณ์ไม่ใช่เพียงแต่ของพระมหากัจจกรพรรดิ แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า บัลลังก์ของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ ณ พื้นที่ส่วนตะวันออกของอาคารหลักของเจดีย์ชั้นเอกมีลักษณะคล้ายบัลลังก์สิ่งของพระมหากษัตริย์พม่า แต่บัลลังก์ของพระพุทธรูปออกแบบไว้สำหรับที่ประทับหนึ่งที่ของพระพุทธเจ้า และมีรูปสลักกระต่าย (สัญลักษณ์ของพระจันทร์) และรูปนกยูง (สัญลักษณ์ของพระอาทิตย์) ประดับไว้บนเสาซุ้มประตูด้านข้าง ด้านซ้ายและขวาสลักข้างกันกับรูปประดับกระต่ายและรูปนกยูงของบัลลังก์สิ่ง^{๕๕} สารานุกรมพระพุทธศาสนากล่าวว่ทั้งว่ที่พระมหากัจจกรพรรดิและว่ที่พระพุทธเจ้า มีเหตุการณ์ของการประสูติและชีวิตในวัยเยาว์คล้ายกัน รวมทั้งมีลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการเหมือนกัน ผิดแต่จุดมุ่งหมายของชีวิตที่ต่างกัน อันเป็นผลของบุญกุศลที่ได้สั่งสมมาแต่อดีตชาติ ว่ที่พระมหากัจจกรพรรดิ ถือกำเนิดขึ้นในกัลป์ที่ว่ที่พระพุทธเจ้าไม่ประสูติ^{๕๖} สัญลักษณ์ศรีวิวัตสะปรากฏควบคู่กับรูปกัจจกรและสัญลักษณ์สวาทิกะบนรอยสลักรูปพระพุทธบาทที่พระเจดีย์อมราวดีในอินเดีย (ดูลายเส้นที่ ๑๖) ทั้งกัจจกรและสวาทิกะเป็นสัญลักษณ์แทนพระอาทิตย์ ต้นกำเนิดของชีวิตที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์และความไม่รู้จบ^{๕๗} ต้นโพธิ์ ศรีวิวัตสะ และสวาทิกะ เป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์และหมายแทนพระพุทธเจ้าในศิลปะยุคต้นทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงไม่เพียงแต่เป็นผู้ให้คำสั่งสอนเพื่อการหลุดพ้นให้เข้าถึงนิพพานแต่พระองค์ยังถูกเชื่อว่สามารถลดบันดาลให้ความสัมฤทธิ์ผล ความอุดมสมบูรณ์ ความมั่นคงทางโลก

ลายเส้นที่ ๑๖
สัญลักษณ์สวาทิกะและศรีวิวัตสะ ปรากฏบนรอยพระพุทธบาทที่เจดีย์อมราวดี ในอินเดีย [วาดจากภาพถ่ายใน Karunaratne Gunapala Senadeera, Buddhist Symbolism of Wish-Fulfillment, fig. 24.]

บัลลังก์สิ่ง^{๕๕}ที่เสมือนเป็นภูเขาและต้นไม้ยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมก่อนรับอิทธิพลความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ตามความเชื่อเดิมภูเขาและต้นไม้คือที่อยู่ของพระเจ้าหรือหนัด จึงได้รับการกราบไหว้บูชา เพราะทั้งภูเขาและต้นไม้มีลักษณะที่พุ่งขึ้นไปสู่ท้องฟ้า ภูเขาและต้นไม้จึงเปรียบเสมือนตัวเชื่อมระหว่างฟ้ากับดิน หรือ ระหว่างพระเจ้กับมนุษย์ พระมหากษัตริย์พม่าผู้เปรียบเสมือนหนัดผู้อารักษ์ภูเขาและต้นไม้ จึงเสมือนผู้เชื่อมฟ้ากับดิน และสามารถลดบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่แผ่นดิน เพราะพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระอินทร์ พระมหากษัตริย์เสมือนเป็นทั้งเจ้าของเทวดาบนสวรรค์และเจ้าแห่งหนัด เพราะพระอินทร์คือกษัตริย์ของเทวดา ๓๓ ตน และหัวหน้าหนัดแห่งชาติ ๓๗ ตน พระมหากษัตริย์พม่าจึงเสมือนกษัตริย์แห่งหนัดผู้มีที่พำนักอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์คองบองของพม่ายังทำหน้าที่เสมือนหนัดผู้อารักษ์ต้นสัก เนื่องจากต้นสักถูกประกาศให้เป็นต้นไม้ของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยต้นราชวงศ์คองบอง ก่อนการตัดต้นสักต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์ก่อน พระมหากษัตริย์พม่ายังถูกเรียกว่เป็นสมุหนัดคือหนัดผู้ที่ยังไม่สำเร็จเป็นพระอรหันต์

เมืองมัณฑลเยย์เป็นศูนย์กลางไม่เพียงแต่การปกครองทางโลก แต่ยังเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาและองค์การสงฆ์ พระเจ้ามินดงเริ่มสร้างพระราชวังมัณฑลเยย์พร้อมไปกับการขุดคูน้ำรอบเมืองและก่อสร้างอาคารทางพระพุทธศาสนา ๕ ประเภท อันแสดงให้เห้นว่มัณฑลเยย์เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง อาคารทั้ง ๕ ประเภทนั้น ได้แก่ อูมุขิเจา (เจาที่ไม่มีที่ไหนเหมือน) พระสถูปกุโตดอร์วี่

ประดิษฐานพระไตรปิฎกที่สลักบนแผ่นหิน ห่องสมุดหรือหอไตรที่เก็บรักษาพระไตรปิฎก อุโบสถที่ตั้งในทิศทั้งสี่ของเมือง เพื่อให้ประชาชนชายได้บวชเรียน และสุธรรมศาลาจำนวน ๓๓ หลัง เพื่อให้เป็นที่ฟังธรรมและเป็นที่อยู่ของผู้ถือศีลอุโบสถในวันพระ สุธรรมศาลายังใช้เป็นสถานที่สอบประจำปีของพระภิกษุสงฆ์อีกด้วย^{๓๒} (ดูรายละเอียดที่ ๑๗ และภาพถ่าย ๑๕-๒๐)

เมืองมณฑลเข็ญยังเป็นที่ตั้งของวัดที่สร้างถวายแด่พระสังฆราชหรือตาตะนาไบ (ศาสนาไบ) และพระเถระผู้ช่วยที่รู้จักในนามคณะสุธรรมะ พระเจ้ามินดงเป็นผู้อุปถัมภ์ ไต่ก่ดอว์เจาง์ที่สร้างถวายพระสังฆราช พระราชวังมณฑลเข็ญของพระเจ้ามินดงและไต่ก่ดอว์เจาง์ของพระสังฆราชคล้ายกันในการวางแนวแกนและชนิดของอาคาร ความคล้ายกันระหว่างพระราชวังมณฑลเข็ญและไต่ก่ดอว์เจาง์แสดงความสัมพันธ์บางประการระหว่างพระเจ้ามินดงและพระสังฆราช

ไต่ก่ดอว์เจาง์ของพระสังฆราชประกอบด้วยอาคารหลัก ๕ หลังคือ อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป อาคารเชื่อมต่อระหว่างอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและอาคารใหญ่ อาคารใหญ่หรือเซตวัน อาคารขวาและอาคารซ้าย และอาคารที่พักของสามเณรและเป็นห้องเก็บของ (ดูรายละเอียดที่ ๑๘) ทั้งไต่ก่ดอว์เจาง์และพระราชวังมณฑลเข็ญมีแกนหลักอยู่ในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตกเหมือนกัน ทิศตะวันออกถือว่าเป็นทิศสิริมงคลและมีสถานภาพสูง ซึ่งตรงกันข้ามกับทิศตะวันตก อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปของไต่ก่ดอว์เจาง์มีลักษณะคล้ายกับห้องพระโรงในพระราชวังมณฑลเข็ญ เนื่องจากอาคารทั้งสองมีหลังคาเป็นทรงปราสาท เป็นอาคารที่ตั้งอยู่ปลายสุดทางทิศตะวันออก และเป็นสถานที่สำหรับแสดงความเคารพพระพุทธรูปเจ้าและ

ภาพที่ ๑๕

อนุสาวรีย์ในสภาพปัจจุบัน ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตามอย่างเจาง์เดิมที่ถูกทำลายช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒

ภาพที่ ๑๖

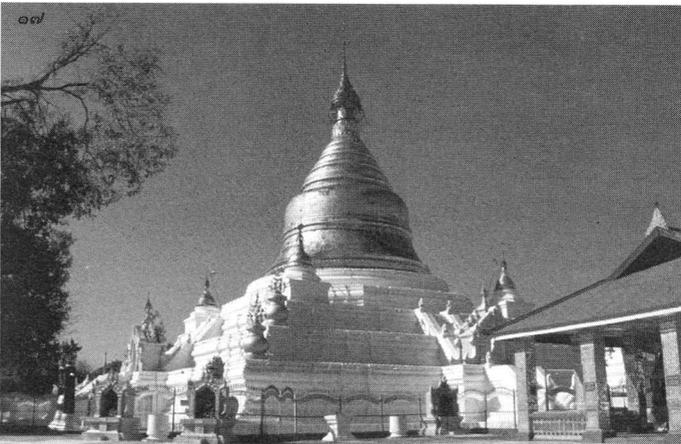
หุ่นจำลองของพระสถูปไต่ดอว์ ที่ล้อมรอบด้วยอาคารก่ออิฐหลังเล็ก ที่ภายในบรรจุแผ่นหินสลักพระไตรปิฎก

ภาพที่ ๑๗

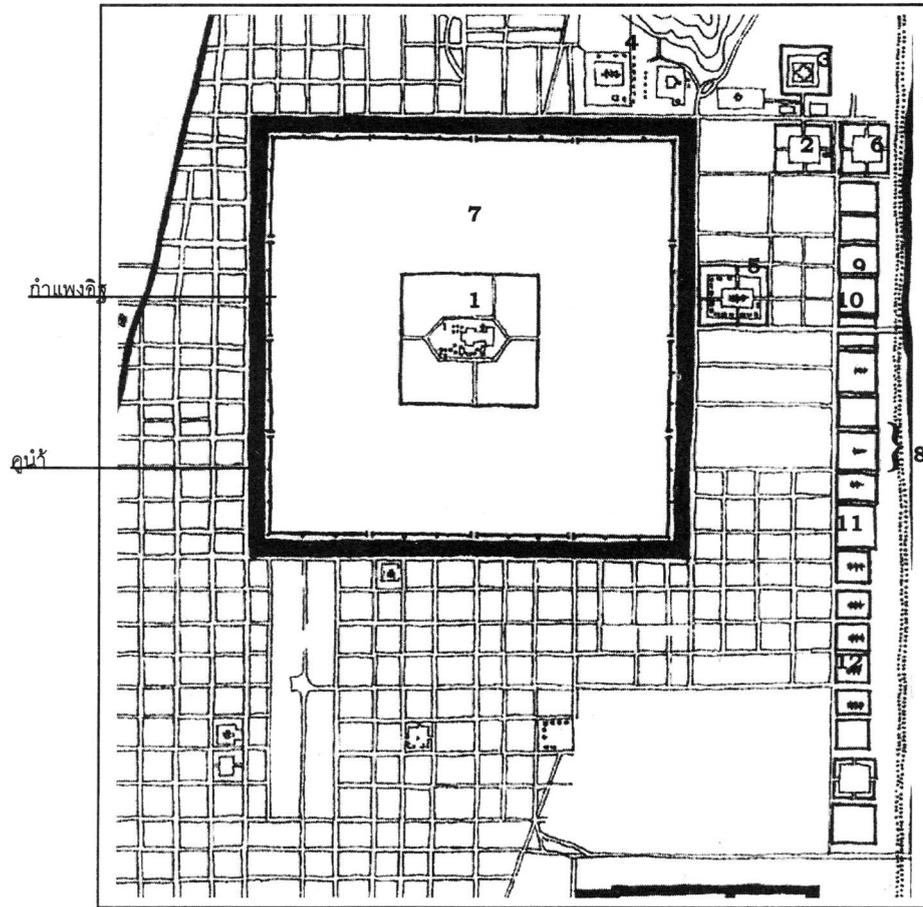
พระสถูปไต่ดอว์ ได้แบบอย่างมาจากพระสถูปเขเวซีกองที่พุกาม

ภาพที่ ๑๘

อาคารที่บรรจุแผ่นหินสลักพระไตรปิฎกของพระสถูปไต่ดอว์

๓๒ ไม้ลัก และ สถาปัตยกรรมเจาง์ของพม่า: ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอ

- 1-พระราชวัง
- 2-อหุมซิเจา
- 3-พระสฤปกุโตดอว์
- 4-สุธรรมศาลา 33 หลัง
- 5-วัดไดดอว์
- 6-มานเจาโดวี่จี(สร้างโดยพระเจ้าธิบอ)
- 7-ที่อยู่ของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นสูง
- 8-แถวของวัดจำนวน 18-20 วัด สร้างโดยบรมวงศานุวงศ์
- 9-วัดตปาน สร้างถวายตปานสยาตอว์
- 10-วัดเมาน์เธาน์ สร้างถวายเมาน์เธาน์สยาตอว์
- 11-วัดสลิน สร้างถวายสลินสยาตอว์
- 12-วัดมัตทยาสร้างถวายมัตทยาสยาตอว์

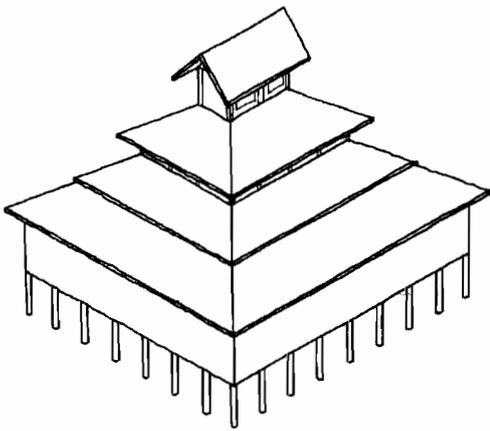
ลายเส้นที่ ๑๗

ผังทแยงเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางทรงพระพุทธศาสนา

[วาดจาก Scott O Connor , Mandalay and Other Cities of the Past in Burma.]

ภาพที่ ๑๙
แผ่นหินสลักพระไตรปิฎก
พระสฤปกุโตดอว์
ภาพที่ ๒๐
สุธรรมศาลา สภาพภายหลัง
การบูรณะแล้วในปัจจุบัน

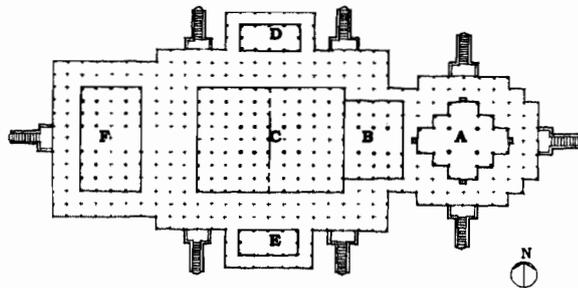

ลายเส้นที่ ๑๘
อาคารเซตวัน

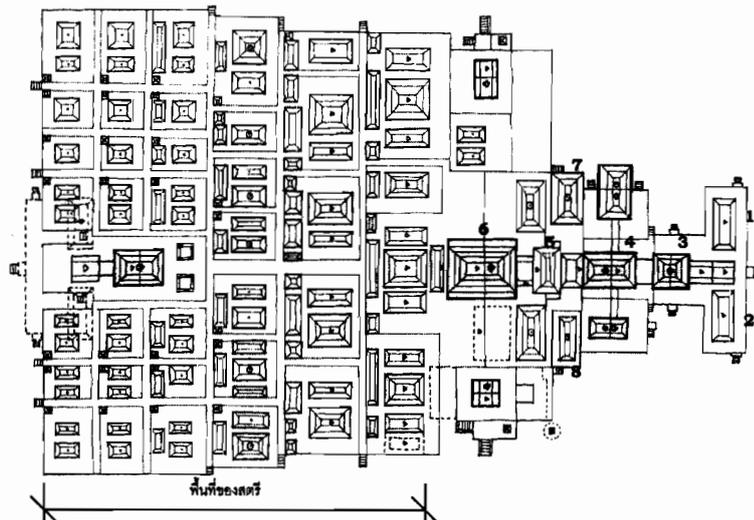
พระมหากษัตริย์ เพราะทั้งไดกัศโรว์เจ้างและพระราชวังมณฑลยังมีจุดประสงค์ที่จะ
ให้ดังมาอย่างเซตวันมหาวิหารของพระพุทธเจ้าในอินเดีย ไดกัศโรว์เจ้างและ
พระราชวังมณฑลประกอบด้วยอาคารเซตวันที่หมายความว่าอาคารรูปทรงสี่เหลี่ยม
ผืนผ้า ที่มีหลังคาแบบคอสองชายสามหรือชายสี่ (ดูลายเส้นที่ ๑๘ และ ๑๙)

ไดกัศโรว์เจ้างเป็นสถานที่แห่งเกียรติยศ เพราะสร้างโดยพระมหากษัตริย์
และมีลักษณะคล้ายพระราชวังที่อยู่ของพระมหากษัตริย์ ทั้งพระมหากษัตริย์
และพระสังฆราชคือผู้ยิ่งใหญ่แห่งราชอาณาจักร พระมหากษัตริย์คือผู้ยิ่งใหญ่
ของอาณาจักรทางโลก ขณะที่พระสังฆราชคือผู้ยิ่งใหญ่ทางธรรมและของคณะ
พระสงฆ์ ทั้งพระมหากษัตริย์และพระสังฆราชในประวัติศาสตร์พม่ามักสนับสนุน
และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พระมหากษัตริย์แต่งตั้งพระสังฆราชซึ่งมักจะเป็น
เจ้าอาวาสของวัดที่มีชื่อเสียง ที่พระมหากษัตริย์เคยทรงพระอักษรครั้งทรง
เยาว์วัย^{๓๓} เมื่อพระมหากษัตริย์พม่าองค์ใหม่ขึ้นครองราชย์ พระสังฆราชองค์ใหม่ก็ถูกแต่งตั้ง
ด้วยเช่นกัน^{๓๔} นอกจากไดกัศโรว์เจ้างแล้วพระเจ้ามินดงยังสร้างเจ้างที่มหาโชติกอารามไดกัและ
ชเวจินเจ้างดอว์ ซึ่งทั้งสองมีลักษณะคล้ายไดกัศโรว์เจ้างและพระราชวังของพระองค์ ความคล้าย
กันของเจ้างทั้งสองและพระราชวังของพระเจ้ามินดงแสดงความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระเจ้า
มินดงและเจ้าอาวาสของวัดทั้งสอง เจ้างที่มหาโชติกอารามไดกัสร้างถวายชินชานติมา พระ
อาจารย์ของพระเจ้ามินดงเมื่อครั้งที่เยาว์พรรษา ส่วนเจ้างที่ชเวจินเจ้างดอว์สร้างถวาย
ชินชากายาผู้ก่อตั้งชเวจินนิกายภายใต้การอุปถัมภ์ของพระองค์ และช่วยพระเจ้ามินดงในการ
สังคายนาพระพุทธศาสนาใหม่มาตอนบน

- ไดกัศโรว์เจ้าง มณฑล
- A-อาคารประดิษฐานพระพุทธรูป
 - B-อาคารเชื่อมต่อ
 - C-อาคารเซตวัน
 - D-อาคารซ้าย
 - E-อาคารขวา
 - F-อาคารที่พักสามเณร และห้องเก็บของ

- พระราชวังมณฑล
- 1-ห้องพระโรงด้านซ้าย
 - 2-ห้องพระโรงด้านขวา
 - 3-ห้องพระโรง
 - 4-พระที่นั่งเซตวันตะวันออก
 - 5-พระที่นั่งเบาน์ดอว์
 - 6-พระที่นั่งแก้ว
 - 7-อาคารทเวเหนือ
 - 8-อาคารทเวใต้

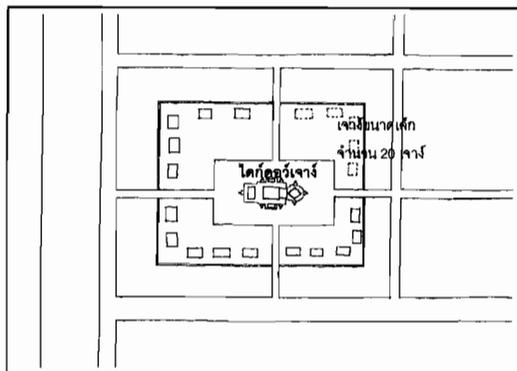
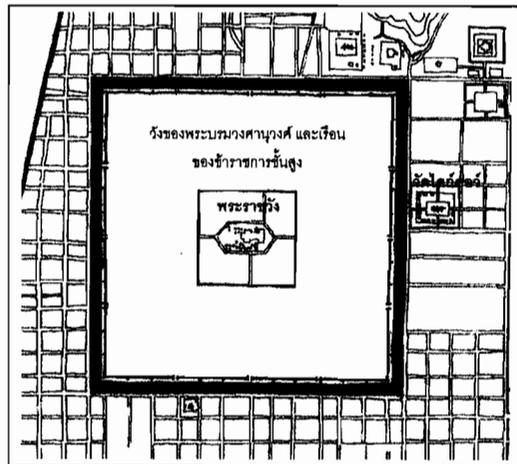
ลายเส้นที่ ๑๙
เปรียบเทียบไดกัศโรว์เจ้างและพระราชวัง
มณฑล

๓๓ ไม้สัก และ สถาปัตยกรรมเจ้างของพม่า: ภาพสะท้อนการเมืองในสมัยพระเจ้ามินดงและพระเจ้าธีบอ

ความเหมือนในการจัดวางอาคาร ระหว่างโดกัคตอว์เจาง์ในวัดโดกัคตอว์และพระราชวังในเมืองมณฑลเยียงยังแสดงความเหมือนกันของระบบการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง พระเจ้ามินดงแต่งตั้งอำมาตย์และข้าราชการเหมือนกับที่พระสังฆราชแต่งตั้งพระเถระผู้ช่วยหรือพระสุธรรมะ แล้วทั้งพระสังฆราชและพระสุธรรมะเลือกและแต่งตั้งพระผู้นำในเมืองหลวงและต่างจังหวัด โดยมีเมืองมณฑลเยียงเป็นจุดศูนย์กลาง

โดกัคตอว์เจาง์ตั้งอยู่กึ่งกลางของโดกัหรือวัด เหมือนที่พระราชวังมณฑลเยียงตั้งอยู่ตอนกลางของเมืองมณฑลเยียง โดกัคตอว์เจาง์ถูกล้อมรอบด้วยเจาง์ของพระสาธุศิษย์จำนวน ๒๐ หลัง เหมือนที่พระราชวังมณฑลเยียงถูกล้อมรอบด้วยที่อยู่อาศัยของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการระดับสูง พระที่นั่งสำหรับเป็นที่บรรทมของพระเจ้ามินดง (the Glass Palace) ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของพระราชวัง เช่นเดียวกันกับส่วนนอนของพระสังฆราชที่อยู่ในพื้นที่ส่วนตะวันตกของอาคารหลักหรืออาคารเซตวัน (the Jetavana Hall) ที่ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของเจาง์เช่นเดียวกัน พระที่นั่งแก้วและอาคารเซตวันมียศตำแหน่งของพระโอรสและอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทางทิศตะวันออกเท่านั้น (ดูสายเส้นที่ ๒๐)

แต่อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์กับพระไม่เหมือนกัน ถึงแม้ว่าทั้งคู่จะถูกอ้างว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการ พระมหากษัตริย์มีบุญญาธิการเพราะความเป็นผู้นำ ความเป็นนักรบ ความเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์และความเป็นนักรัก มีพระมเหสี เหล่านางสนม พระราชบุตรและธิดาจำนวนมาก ตรงกันข้ามกับพระภิกษุสงฆ์ที่ถือศีลอยู่แบบเรียบง่ายและประพฤติพรหมจรรย์^{๔๔} การเป็นกษัตริย์และพระสงฆ์ล้วนแต่เป็นสิ่งที่สามัญชนกระทำได้ยาก

สายเส้นที่ ๒๐
เปรียบเทียบผังเมืองมณฑลเยียงชั้นใน และวัดโดกัคตอว์ ซึ่งประกอบด้วยเจาง์ที่สร้างโดยพระเจ้ามินดงตั้งอยู่กลางวัด แวดล้อมด้วยเจาง์ของเหล่าลูกศิษย์จำนวน ๒๐ หลัง เจาง์เล็กเหล่านี้สร้างโดยเครือญาติและอำมาตย์ ของพระเจ้ามินดง เจาง์เล็กจำนวน ๒๐ หลัง มีลักษณะเรียบง่ายคล้ายกับเป็นจุลภาคของเจาง์ที่ตั้งอยู่ตรงกลาง

โดกต์อว์เจ้างและพระราชวังมณฑลเย่ต่างกันในด้านความหมายของอาคารในทิศทั้งสี่ คือ ทิศตะวันออก ตะวันตก เหนือ และใต้ หรือ หน้า หลัง ซ้าย และ ขวา คำว่า “ อเซ ” ในภาษาพม่าแปลว่า ทิศตะวันออกหรือด้านหน้า และคำว่า “ อนาก์ ” แปลว่า ทิศตะวันตกหรือด้านหลัง เมื่อหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และด้านหลังอยู่ที่ทิศตะวันตก ทิศใต้ และทิศเหนือจึงเสมือนขวามือและซ้ายมือ อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทางทิศตะวันออกของโดกต์อว์เจ้างเป็นสัญลักษณ์ของตันโพธิ์และคันธกุฎิที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า^{๖๖} ขณะที่ท้องพระโรงที่อยู่ทางทิศตะวันออกของพระราชวังเป็นสัญลักษณ์แทนตันโพธิ์และเขาพระสุเมรุ และเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ผู้เปรียบเสมือนผู้นำของเทวดา มนุษย์ และนัต และพระพุทธเจ้าในอนาคต พระมหากษัตริย์ผู้สร้างโดกต์อว์เจ้างดูเหมือนจะสะท้อนให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำของดาตนะบาหรือพระสังฆราช เหล่าสาวกที่อยู่อาคารซ้ายและอาคารขวาเสมือนมือขวาและมือซ้ายของพระสังฆราช และสามเณรที่อยู่อาคารทิศตะวันตกหรือด้านหลัง เปรียบเสมือนผู้ติดตาม ขณะที่พระราชวังเปรียบพระมหากษัตริย์เป็นทั้งผู้นำและเป็นจุดศูนย์กลาง โดยมีเหล่าอำมาตย์ข้าราชการและองครักษ์เสมือนพระหัตถ์ขวาและพระหัตถ์ซ้ายของพระองค์ และเหล่าพระมเหสีและนางสนมเสมือนเป็นผู้ติดตาม เนื่องจากอาคารทางด้านทิศตะวันออกหรือด้านหน้าล้วนเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ เช่น ท้องพระโรง พระที่นั่งเขตวันตะวันออก (ที่พบปะราชทูตและประชุมทางพระพุทธศาสนา) พระที่นั่งเบาน์ดอว์ (ที่เก็บมงกุฎและของประดับพระเกศา) และพระที่นั่งแก้ว (ที่บรรทม) เป็นต้น อาคารด้านขวาและซ้ายของท้องพระโรงสงวนไว้สำหรับรัฐมนตรี ข้าราชการและเจ้าประเทศราช อาคารทางใต้และเหนือด้านขวามือและซ้ายมือของแนวแกนกลางทิศตะวันออก-ตะวันตกเป็นที่พำนักขององครักษ์ของพระมหากษัตริย์ และกลุ่มอาคารด้านทิศตะวันตกหรือด้านหลังเป็นที่พำนักของสตรี เช่น พระมารดา พระมเหสี พระราชธิดา และเหล่านางสนม (ดูลายเส้นที่ ๑๘)

ความหมายในทิศทั้งสี่ยังสะท้อนเมื่อพระเจ้ามินดงเสด็จประทับนั่งบนบัลลังก์สิงห์ในท้องพระโรง พระเจ้ามินดงเสมือนเป็นทั้งผู้นำและจุดศูนย์กลาง โดยมีพระมเหสีเอกเสมือนเป็นทั้งพระหัตถ์ขวาและผู้ติดตาม เหล่าอำมาตย์ ข้าราชการ และเจ้าประเทศราช เสมือนเป็น

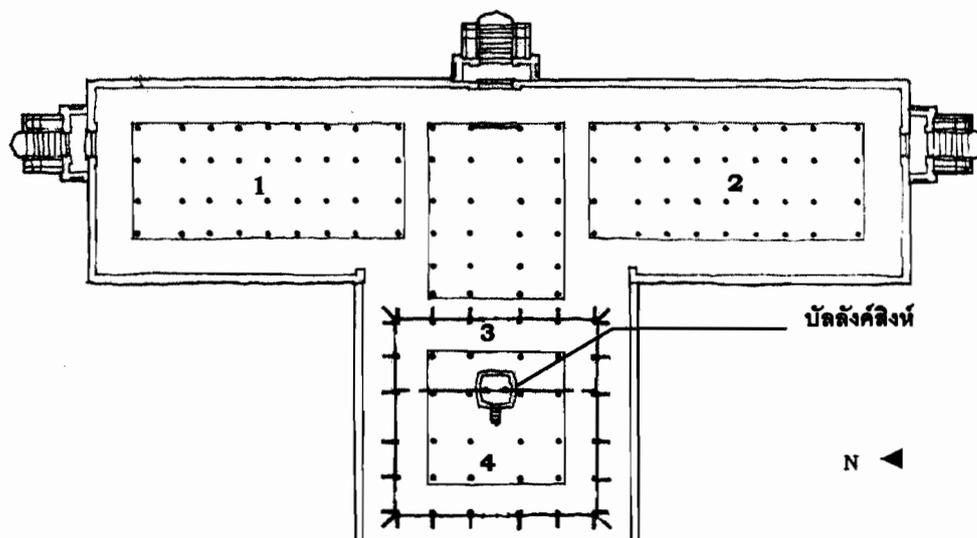
ลายเส้นที่ ๒๑

ท้องพระโรงและทิศทั้งสี่

[แฉมนั่งวาดจาก Irene Mollanen and Sergey S.

Ozhegov , Mirrored inWood , picture 157.]

- 1 - ท้องพระโรงซ้าย
- 2 - ท้องพระโรงด้านขวา
- 3 - พื้นที่ด้านตะวันออกของท้องพระโรง
- 4 - พื้นที่ด้านตะวันตกของท้องพระโรงสงวนไว้สำหรับผู้หญิงของพระมหากษัตริย์

พระหัตถ์ขวาและซ้ายของพระองค์ และเหล่าพระมเหสีและนางสนมเปรียบเสมือนผู้ติดตาม พื้นที่ของท้องพระโรงแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ส่วนตะวันออกและพื้นที่ส่วนตะวันตก บัลลังก์ที่นั่งที่พระมหากษัตริย์และพระมเหสีเอกทรงประทับนั่งตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนตะวันออกของท้องพระโรง พระมเหสีเอกประทับนั่งทางเบื้องพระหัตถ์ขวาของพระเจ้าแผ่นดินแต่เยื้องไปด้านหลังเล็กน้อย พื้นที่ท้องพระโรงด้านขวาและซ้ายสงวนไว้สำหรับอำมาตย์ ข้าราชการ และเจ้าประเทศราช พื้นที่ส่วนด้านตะวันตกหรือด้านหลังของท้องพระโรงสงวนไว้สำหรับพระมเหสีที่เหลือและเหล่านางสนมหรือสตรี (ดูลายเส้นที่ ๒๑)

เพราะพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระอินทร์หรือผู้นำเทวดา พระจักรพรรดิและพระธรรมราชา หรือผู้นำของมนุษย์ และเป็นผู้แต่งตั้งพระสังฆราช พระมหากษัตริย์จึงสามารถขึ้นและป้องกันประชาชนจากการกระทำผิด รวมทั้งเป็นผู้นำเอากฎระเบียบและความยุติธรรมมาสู่ทั้งทางโลกและทางธรรม พระมหากษัตริย์จึงสามารถเป็นผู้นำคณะพระสงฆ์ผู้ต่อมากลายเป็นผู้ช่วยพระมหากษัตริย์ การวางตำแหน่งที่ตั้งของวัดโคกค้อวของพระสังฆราชและคณะสงฆ์ ผู้ช่วยพระสังฆราชหรือคณะสุธรรมะ แสดงความเกื้อกูลและช่วยเหลือกันระหว่างพระเจ้าแผ่นดินและคณะสงฆ์ หรือระหว่างรัฐและพุทธศาสนา วัดโคกค้อวของพระสังฆราชตั้งอยู่ถัดจากคูน้ำรอบเมืองชั้นในบริเวณทางเข้าหลัก หรือทิศตะวันออกของเมือง โดยมีวัดของพระเถระผู้ช่วยของพระสังฆราชที่รู้จักในนามคณะสุธรรมะ จำนวน ๔ องค์ ตั้งเรียงรายในหมู่แถวของวัดทางทิศตะวันออกของเมืองชั้นใน คือตั้งแต่ทางด้านใต้ของพระสถูปโกโตตอว์ญาเรียงยาวไปทางใต้จนถึงสวนมหาศิริ วัดเหล่านี้มีจำนวน ๑๘ วัดในสมัยพระเจ้าแผ่นดิน แต่มีจำนวนเพิ่มเป็น ๒๐ วัดในสมัยพระเจ้าอิบอ (ดูภาพที่ ๑๗) เจ้าง์ที่อยู่กึ่งกลางของวัดเหล่านี้สร้างโดยพระมเหสีและพระบรมวงศานุวงศ์ของพระเจ้าแผ่นดินและพระเจ้าอิบอ คณะสงฆ์สุธรรมะในสมัยพระเจ้าแผ่นดินประกอบด้วยพระเจ้าอาวาสของวัดที่มีชื่อเสียงในมณฑลเลยจำนวน ๘ องค์ และเพิ่มเป็นจำนวน ๑๒ องค์ในสมัยพระเจ้าอิบอ พระผู้ใหญ่ในคณะสุธรรมะเหล่านี้ส่วนใหญ่คือพระอาจารย์ของพระมหากษัตริย์^{๕๕}

พระเจ้าแผ่นดินใช้คณะสงฆ์เสมือนเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองและรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางของพระองค์เพราะเกือบทุกหมู่บ้านในพม่ามีวัดอย่างน้อยจำนวนหนึ่งวัด พระสงฆ์ในพม่าได้รับความเคารพเชื่อถือ มีอิทธิพลต่อความคิดของชุมชน นอกจากนี้พระสงฆ์ยังเคารพพระวินัย ถือศีล ๒๒๗ ข้อ และอยู่ภายใต้การปกครองของพระสังฆราชและคณะสงฆ์สุธรรมะในมณฑลเลย พระสงฆ์กลายเป็นผู้ช่วยของพระมหากษัตริย์และช่วยป้องกันประชาชนจากการกระทำผิด พระผู้นำ ณ มณฑลเลยและต่างเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปเปรียบเสมือนหูและตาของพระมหากษัตริย์ ผู้เสมือนพระอินทร์ หรือดีจามิน ในภาษาพม่าที่แปลว่า พระผู้รู้ และเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง^{๕๖} พระผู้นำในต่างเมืองที่ห่างไกลในสมัยพระเจ้าแผ่นดินมีหน้าที่ดูแลการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ รายงานความเคลื่อนไหวทางการเมืองและช่วยเจ้าหน้าที่รัฐเก็บภาษี พระผู้นำในต่างเมืองได้รับคำสั่งให้เข้ามารายงาน ณ เมืองมณฑลเลยทุก ๒ เดือน และได้รับคำสั่งจากคณะสงฆ์สุธรรมะให้เฝ้าดูพระสงฆ์ที่มีส่วนร่วมทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน เนื่องจากการกบฏของพระเจ้ามินกุนและมิงกองแดงพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ (ค.ศ. ๑๘๖๖) มีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งร่วมมือกับพระราชโอรสทั้งสองเจ้าอาวาสของวัดในต่างเมืองยังได้รับการกำชับให้คงสนับสนุนพระภิกษุสงฆ์และสามเณรที่มีส่วนร่วมเป็นปฏิปักษ์ทางการเมืองกับพระเจ้าแผ่นดิน และงดการอุปสมบทชายใดที่มีข้อสงสัยว่ามีส่วนช่วยเหลือทางการเมืองแก่ฝ่ายกบฏ และห้ามให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรมีอาวุธไว้ในครอบครอง^{๕๗}

ภายใต้การรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางของพระเจ้ามินดงที่ได้รับการสนับสนุนจากคติความเชื่อภคัตรียทางพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ พระเจ้ามินดงสามารถรักษาเอกราชของพม่าตอนบนได้เป็นเวลา ๒๕ ปี (ค.ศ. ๑๘๕๓-๑๘๗๘) แต่พม่าตอนบนอ่อนแอและเหนื่อยล้าเมื่อถึงคราวที่พระเจ้าฮีบอเสด็จขึ้นครองราชย์ (ค.ศ. ๑๘๗๘-๑๘๘๕) เนื่องจากความแตกต่างอย่างมากทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างพม่าตอนบนและตอนล่าง ชาวพม่าตอนบนได้อพยพลงไปหาโอกาสที่ดีกว่าทางเศรษฐกิจในพม่าตอนล่างเป็นจำนวนมาก ประกอบกับความปลอดภัยในพม่าตอนบนลดลง เนื่องจากพระเจ้าฮีบอทรงอ่อนแอและมีข่าวว่าพระองค์และพระมเหสีเอก พระนางสุปยารัตได้ทำการสังหารเจ้าชายและเจ้าหญิงพี่น้องร่วมสายโลหิตในพระราชวังเป็นจำนวนมาก แต่พระเจ้าฮีบอก็พยายามรักษาพม่าตอนบนให้อยู่รอดด้วยการขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสผู้ที่มีอำนาจทัดเทียมกับอังกฤษ ผู้ปกครองพม่าตอนล่าง อังกฤษและฝรั่งเศสแข่งขันกันอีกครั้งในการหาเส้นทางทางการค้าทางบกกระหว่างดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศจีน แต่ฝ่ายฝรั่งเศสมีความได้เปรียบเนื่องจากได้ครอบครองดินแดนหลายประเทศในอินโดจีน เช่น ลาว เขมร และเวียดนาม พม่าตอนบนเป็นที่ดึงดูดใจทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษเพราะมีเส้นทางที่สามารถเชื่อมต่อเข้าสู่ประเทศจีนได้

แต่ความตึงเครียดระหว่างอังกฤษและพม่าตอนบนก็ขาดสะบั้นลงภายหลังจากที่ศาลสูงของพม่าเรียกเก็บภาษีเพิ่มเติมจากบริษัทอังกฤษบอมเบย์เบอร์มาที่ได้รับอนุญาตทำสัมปทานป่าไม้ในพม่าตอนบน อีกทั้งบริษัทบอมเบย์เบอร์มาเชื่อว่าพระมเหสีเอกของพระเจ้าฮีบอ พระนางสุปยารัต มีส่วนในการฆาตกรรมเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษของบริษัทจำนวน ๒ คนเพราะความขัดแย้งดังกล่าวผสมกับความสนใจทางการค้านำไปสู่สงครามระหว่างอังกฤษและพม่า ครั้งที่ ๓ และประเทศพม่าทั้งหมดตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๘๘๕ (พ.ศ. ๒๔๒๘) พระเจ้าฮีบอและพระนางสุปยารัตถูกอัญเชิญไปพำนักที่เมืองรัตนคีรีในอินเดีย ที่ซึ่งพระเจ้าฮีบอเสด็จสวรรคตในปี ค.ศ. ๑๙๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘)

ไม้สักนำพารัฐบาลอังกฤษและพม่าไปในทิศทางที่แตกต่างกัน คือการกระจายอำนาจและการดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง อังกฤษมองไม้สักคือวัสดุที่ใช้ในการต่อเรือที่จะช่วยในการขยายอำนาจทางค้าและการเมืองไปสู่ภูมิภาคต่างๆของโลก ขณะที่พม่ามองว่าต้นสักคือที่อยู่ของนัตผู้รักษาต้นไม้ เป็นต้นไม้ของพระมหากษัตริย์ที่เหมาะสมสำหรับเป็นวัสดุในการสร้างพระราชวังและวัด และต่อมาไม้สักกลายเป็นสินค้าผูกขาดของพระมหากษัตริย์ เพื่อนำรายได้มาพัฒนาประเทศ บำรุงพระพุทธศาสนาและเพิ่มบุญบารมีของพระมหากษัตริย์และประชาชนชาวพม่า ไม้สักยังช่วยในการดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง อังกฤษและพม่ายังต่างกันในการเลือกที่ตั้งและออกแบบเมืองหลวง เหมาะละเหมาะสมอย่างกึ่ง เมืองหลวงแห่งแรกและแห่งที่สองของอังกฤษในพม่า เป็นศูนย์กลางของการต่อเรือและการค้าที่เชื่อมอังกฤษกับโลกภายนอก ขณะที่มณฑลและเมืองหลวงส่วนใหญ่ของพม่า ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของราชอาณาจักรลึกเข้าไปในแผ่นดินที่ห่างไกลจากการค้าทางทะเล แต่เป็นสัญลักษณ์ศูนย์กลางของโลกและจักรวาลตามคติจักรวาลทางพระพุทธศาสนา พม่ามองหาความอุดมสมบูรณ์จากภายใน จากความอุดมสมบูรณ์ของไร่นา โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นที่มาของความรุ่งโรจน์ ซึ่งตรงกันข้ามกับอังกฤษที่มองหาความมั่งคั่งจากการมุ่งสู่โลกภายนอก เช่น อินเดีย จีน และแอฟริกา จากการค้าทางไกลและการควบคุมเส้นทางการค้าทางทะเล ด้วยความคิด มุมมอง และเจตนาที่ต่างกันของอังกฤษและพม่า เป็นผลให้เกิดความขัดแย้งนำไปสู่การรบพุ่งและเกิดสงคราม

ผลของสงคราม อังกฤษ-พม่า สองครั้ง พม่าถูกแบ่งออกเป็นพม่าตอนบนและตอนล่าง พม่าตอนบนภายใต้พระเจ้ามินดงอ่อนแอทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ พระเจ้ามินดงพยายามเพิ่มความแข็งแกร่งให้พม่าตอนบนด้วยการตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและใช้พระพุทธศาสนาในการรวมประเทศ เมืองหลวงมณฑลเย้ พระราชวัง ท้องพระโรง บัลลังก์สิงห์ ที่เปรียบพระมหากษัตริย์เสมือนเป็นเจ้าแห่งเทวดา มนุษย์ และนัต แสดงภาพสะท้อนทางการเมืองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางที่ได้รับการสนับสนุนจากคติความเชื่อกษัตริย์ทางพระพุทธศาสนา และองค์การสงฆ์ ความคล้ายกันของพระราชวังมณฑลเย้และไค้ดอว์เจาจี และตำแหน่งของพระราชวัง วัดไค้ดอว์ และวัดของพระเถระในคณะพระสุธรรมะ แสดงความเกี่ยวเนื่องและสนับสนุนกันระหว่างรัฐทางโลกของพระมหากษัตริย์และเหล่าพระสงฆ์ทางธรรม เพื่อความอยู่รอดของพม่าตอนบนที่สามารถรักษาเอกราชได้กว่า ๓๒ ปี

* * * * *

เอกสารอ้างอิง

^๑ แนวความคิดในการศึกษาสถาปัตยกรรมประเภทเจียรของพม่าด้วยการมองผ่าน ชีวิตประวัติของต้นไม้ ได้รับการชี้แนะจาก Professor Kaja M. MacGowan และพัฒนามาจากแนวความคิดของ Kopytoff.Igor Kopytoff, "The Cultural Biography of Things : Commoditization as Process," in **The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective**, ed. Arjun Appadurai (Cambridge: Cambridge university Press, 1986). หน้า ๖๔-๙๑.

^๒ นัต หมายถึง ผีหรือวิญญาณที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ซึ่งอาจส่งผลต่อมนุษย์ได้ ไม่ว่าดีหรือร้าย นัตแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท เช่น นัตธรรมชาติที่อาศัยอยู่ตามป่าเขา นัตเทวดาที่อาศัยอยู่ที่สวรรค์ชั้นฟ้า นัตวีรบุรุษ ๓๗ ตน เป็นต้น ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับนัต ใน Melford E. Spiro, **Burmese Supernaturalism**, expanded ed. (Philadelphia: the Institute for the Study of Human Issues, 1978), หน้า ๔๑-๕๕. พระเจ้าในศาสนาฮินดูก็เรียกว่า นัต คำว่านัต (nat) อาจแผลงมาจากคำว่า นาธา(natha) ของภาษาสันสกฤต ที่แปลว่า การปกป้องคุ้มครอง

^๓ Win Maung, **Mantale-khet Buddhathathanawin [ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยมณฑลเย้]**, (Master's thesis, Mandalay University, 1978), หน้า ๘๔-๙๐.

^๔ ดูรายละเอียดใน Senake Bandaranayake, **Sinhalese Monastic Architecture**, ed. J. E. Van Lohuizen-De Leeuw (Leiden: E. J. Brill, 1974).

^๕ Chwe Chwe U, **Yatanapoun Mantalemwo Pawshi Thathanika-achauk-aoun-myathamalng**, [ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาในมณฑลเย้ สมัยมณฑลเย้], (Master's thesis, Mandalay University, 1993) หน้า ๔๕.

^๖ ชาวอินปันเจียงสร้างโดยพ่อค้าที่มีเชื้อสายจีนและมีภรรยาพม่าเชื้อสายกษัตริย์ดูใน Myint Aung, Swe-inpin: An Architectural Legacy, **The Working People Daily**, 22 October 1975, หน้า ๕

^๗ ดูเพิ่มเติมเรื่องคุณสมบัติที่ดีของไม้สักใน Y. S.Rao, "Keynote Address," in **Teak : Proceedings of the International Teak Symposium**, ed. S. Chand Basha, et. al. (Kerala: Kerala Forest Department and Forest Research Institute, 1991) หน้า ๔ และ Mark Graham, **Thai Wood** (Bangkok: Finance One Public Company Limited, 1996), หน้า ๒๕.

^๘ G. E. Harvey, **History of Burma** (New York: Longmans, Green and Co., 1925) หน้า ๓๕๓.

^๙ อ้างแล้ว หน้า ๒๘๔.

^{๑๐} แต่ปี ค.ศ. 1792 บริษัทอีสอินเดียมีชัยชนะเหนือชายฝั่งมาลาบาและไม้สักกลายเป็นสินค้าผูกขาดของบริษัทอีสอินเดีย ดูเพิ่มเติมใน D.S. Rao, Mehar Singh, and B. Shivaraju, "Teak management in Kerala," in **Teak: Proceedings of the International Teak Symposium**, หน้า ๓๓

^{๑๑} San Win, **Myanmayatana KywanShwewa [ไม้สักทอง: รัตนของพม่า]** (ย่างกุ้ง: Sapebiman, 1994) หน้า ๖๖.

^{๑๒} G. E. Harvey, **Outline of Burmese History**, reprinted ed. (Calcutta: Longmans, Green, and Co., 1947). หน้า ๑๙๖.

^{๑๓} D. G. E. Hall, **Europe and Burma** (London: Oxford University Press, 1945) หน้า ๗๕-๗๗.

^{๑๔} San Win, **Myanmayatana KywanShwewa [ไม้สักทอง: รัตนของพม่า]**, หน้า ๖๗.

^{๑๕} D. G. E. Hall, **Europe and Burma**, หน้า ๘๘ และ ๙๐. กัปตันไมเคิลเดินทางเข้าพม่าพร้อมวิศวกรรังวัด และนักภูมิศาสตร์จากแคว้นเบงกอล อินเดีย และทำหน้าที่ทางด้านภูมิศาสตร์ของประเทศพม่า ดูการสำรวจของกัปตัน ไมเคิลใน Henry Yule, **A Narrative of the Mission to the Court of Ava in 1885** (London: Oxford University Press, 1968), p. 263.

^{๑๖} Maung Htin Aung, **A History of Burma** (New York: Columbia University Press, 1967) หน้า ๑๙๒.

^{๑๗} แคว้นตะนาวศรีเป็นดินแดนระหว่างสยามและพม่า แคว้นตะนาวศรีประกอบด้วยเมืองท่า ๕ เมือง คือ เมาะตะมะ เมาะละหม่ง ทวาย มะริด และเย แคว้นตะนาวศรีถูกเปลี่ยนมือหลายครั้งระหว่างสยามและพม่า อยู่ภายใต้การปกครองของพม่าในช่วง

ราชวงศ์พุกาม แต่ภายหลังจากการล่มสลายของพุกาม แคว้นตะนาวศรีตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม และกลายเป็นส่วนหนึ่งของ พม่าอีกครั้งในปี ค.ศ. ๑๗๕๕ รัฐบาลอังกฤษส่งเฮนรี เบอร์นี เดินทาง มาสยามระหว่าง ค.ศ. ๑๘๒๕-๑๘๒๖ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับ สงครามอังกฤษ-พม่า ครั้งที่ ๑ (ค.ศ. ๑๘๒๔-๑๘๒๖) อังกฤษตั้งใจจะใช้ดินแดนตะนาวศรีในการต่อรองกับรัฐบาลสยามเพื่อขอความร่วมมือทางทหารในการรุกรานพม่าและขอเสียดินแดนเพื่อใช้ในการชักลากในพม่า โดยจะให้ดินแดนบางส่วนของ ตะนาวศรีเป็นการแลกเปลี่ยน แผนนี้ตามคดียุติการเปลี่ยนแปลงดินแดนบางส่วนของแคว้นตะนาวศรีกับประเทศกาเบดา (Kedah) หรือไทรบุรี บนแหลมมลายูของสยาม ซึ่งขณะนั้นอังกฤษได้ขยายเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างอินเดียและจีนโดยผ่านทางช่องแคบมะละกา และได้ยึดครองปีนังตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๗๘๖ และลงนามในสนธิสัญญาอังกฤษ-อังกฤษ ในปี ค.ศ. ๑๘๒๕ อังกฤษต้องการหาทำเรื่องในการ สนับสนุนการค้าทางทะเลและการทหารทั้งบริเวณอ่าวเบงกอลและช่องแคบมะละกา และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าของอำนาจเดิมเพื่อความราบรื่นทางการค้า แต่ข้อเสนอทั้งสองไม่เป็นที่เห็นด้วยของรัฐบาลสยาม อย่างไรก็ตามสยามและ อังกฤษได้ตกลงเซ็นสนธิสัญญา เบอร์นีในปี ค.ศ. ๑๘๒๖ สยามคงอำนาจเหนือแคว้นกะเต (ไทรบุรี) กลันตัน และตรังกานู ขณะที่อังกฤษมีอำนาจเหนือดินแดนที่เหลือ บนแหลมมลายู ดูเพิ่มเติมใน D.G.E. Hall, *Henry Burney: A Political Biography* (New York: Oxford University Press, 1974), หน้า ๒๐-๓๐. Kobkua Suwannathat-Pian, *Thai-Malay Relations: Traditional Intra-Regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries* (Singapore: Oxford University Press, 1988), หน้า ๖๖-๖๘, ๗๖-๗๘.

^{๑๘} แต่ใน *In Serach of Modern Southeast Asia History* กล่าวว่า อังกฤษไม่ได้ตั้งใจให้เกิดสงครามอังกฤษ-พม่า ครั้งที่ ๒ แต่เพราะไม่ต้องการเสียหน้าและเพื่อป้องกันผลประโยชน์ทางการค้าของตน สงครามครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นเพราะเจ้าเมืองย่างกุ้งเรียกเก็บ ภาษีอย่างหนักและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ จากพ่อค้าชาวยุโรปเพื่อหารายได้พิเศษ อีกทั้งสงสัยว่าเจ้าเมืองอาจจะมีส่วนในการสังหารกัปตัน เรือชาวอังกฤษ ๒ คน ดู David P. Chandler, William R. Roff, John R. W. Smail, et al. In *In Serach of Modern Southeast Asia History*, ed. David Joel Steinberg, revised ed. (Honolulu: University of Hawaii Press, 1987), หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๑๙} John F. Cady, *A History of Modern Burma* (Ithaca: Cornell University Press, 1958), หน้า ๘๘.

^{๒๐} ดูใน Myo Myint, "The Politics of Survival in Burma: Diplomacy and Statecraft in the Reign of King Mindon 1853-1878" (Ph.D. dissertation, Cornell University, 1978) p. 33.

^{๒๑} อ้างแล้ว หน้า ๒๓๒-๒๓๓.

^{๒๒} อ้างแล้ว หน้า ๑๖๓.

^{๒๓} พระเจ้ามินดงต้องรับผิดชอบต่อค่าใช้จ่ายของมหรหี ๕๐ พระองค์ ราชโอรส และธิดา ประมาณ ๗๐ พระองค์ รวมไปถึงทั้ง พระราชวงศ์ต่าง ๆ ตลอดจนผู้รับใช้ ซึ่งค่าใช้จ่ายนี้ได้แก่ ค่าเสื้อผ้า เครื่องประดับ อาหาร และราชพิธีต่าง ๆ พระเจ้ามินดงยัง ต้องทำการซ่อมแซมระบบชลประทานเพื่อใช้ในการเกษตร พระเจ้ามินดงใช้เงินไปกว่า ๒,๐๐๒,๖๐๐,๐๐๐ จ๊าต ในการทำนุบำรุง พุทธศาสนาลดลงระยะเวลา ๒๕ ปีที่พระองค์ครองราชย์ ดูรายละเอียดใน Myo Myint, "The Politics of Survival in Burma: Diplomacy and Statecraft in the Reign of King Mindon 1853-1878," หน้า ๒๐๙-๒๑๒.

^{๒๔} ตามพระบรมราชโองการของพระเจ้ามินดง เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ พระเจ้ามินดงส่ง เครื่องบวงสรวง แก่ นัต หรือ วิญญาณ ที่ปกป้องรักษาแหล่งแร่ธาตุ ก่อนที่จะมีการขุดค้นหาอัญมณีและโลหะที่มีค่าต่าง ๆ พระเจ้ามินดงกล่าวว่าการ ขุด ค้นแร่ธาตุในครั้งนั้นเพื่อนำเอาปัจจัยที่ได้มาทำนุบำรุงพุทธศาสนา เพื่อความเจริญรุ่งเรือง ของแผ่นดิน และเพื่อเพิ่มบุญกุศลแก่พระองค์เอง ดู Than Tun, *Royal Orders of Burma, AD. 1598-1885*, vol. 9 (Kyoto: The Center of Southeast Asia Studies, Kyoto University), หน้า ๔๔.

^{๒๕} Myo Myint, "The Politics of Survival in Burma: Diplomacy and Statecraft in the Reign of King Mindon 1853-1878," หน้า ๔๒.

^{๒๖} อ้างแล้ว หน้า ๑๖๑.

^{๒๗} Chwe Chwe U, "Yatanapoun Mantalemy Pawshi" [*ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมทางพระพุทธ ศาสนาในมณฑลเสย สมัยมณฑลเสย*], หน้า ๒. กษัตริย์องค์อื่น ๆ เช่น พระเจ้าอนธราหรือพระเจ้าอนูรุท แห่งพุกามและ พระเจ้าธรรมเจดีย์ กษัตริย์มอญ แห่งเมืองหงสาวดี

^{๒๘} พระเจ้ามินดงถือศีลแปดในวันพระ และงดการว่าราชการในวันพระ

^{๒๙} ความคิดเกี่ยวกับเมืองมณฑลเสยมีศูนย์กลางของโลกและจักรวาล พัฒนามาจาก Michael Aung-Thwin, "Heaven, Earth, and the Supernatural World: Dimensions of the Example Center in Burmese History," in *The City as Sacred Center: Essay on Six Asian Contexts*, ed. Bardwell Smith and Holly Baker Reynolds (Leiden: E. J. Brill, 1987), หน้า ๘๘-๑๐๒.

^{๓๐} ดูพระบรมราชโองการของพระเจ้ามินดง ในวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๐ (ค.ศ. ๑๘๕๗) ใน Than Tun, *Royal Orders of Burma, AD. 1598-1885*, vol. 9, หน้า ๑๐๖.

^{๓๑} กำแพงดินสร้างขึ้นภายหลังในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ (ค.ศ. ๑๘๗๑) โดยข้าราชการและประชาชน

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน Maung Maung Tin, *Mantale-yatkwaq thamaing; [ประวัติศาสตร์ข่านในมณฑลเสย]*, ใน *Naingngan thamaing thutethana-sasaung [Researches in Burmese History, No. 2]* (ย่างกุ้ง: Naingngan-thamaing-thutethana-Usithana, 1978), หน้า ๘๑-๑๒๐. และ Maung Maung Tin and Thomas Owen Morris, "Mindon Min's Development Plan for the Mandalay Area," *Journal of the Burma Research Society* xlix, 1 (June 1966), หน้า ๒๙-๓๔.

^{๓๓} Mya Nan San Kyaw, *The Royal Palace* (Yangoon: Central Command, 1993), หน้า ๗-๘.

^{๓๔} ในความเป็นจริงแล้ว พระราชวังมณฑลเสยมีบัลลังก์ทั้งหมด ๔ หลัง บัลลังก์สี่เหลี่ยม ๒ หลัง หลังที่ ๒ ประดิษฐาน ณ ศาลสูงในพระราชวังมณฑลเสย (the Hluttaw, the Supreme Court) ดูรายละเอียดใน Yi Yi, "The Thrones of the Burmese Kings," *Journal of the Burma Research Society* xliii, ii (December 1960), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๙๗} เจ้าต่างเมืองและเจ้าของรัฐไทยใหญ่ ร่วมพิธีถวายบังคมครั้งเดียวคือ วันออกพรรษา ดู Charles Duroiselle , **The Mandalay Palace** (Rangoon: Directorate of Archaeological Survey, 1963), หน้า ๒๕.

^{๙๘} รายละเอียดเพิ่มเติมดูใน Mya Nan San Kyaw , **The Royal Palace**.

^{๙๙} Yi Yi , “The Thrones of the Burmese King” , หน้า ๑๑๓. Yi Yi กล่าวว่าดินแดนทั้ง ๑๒ แห่งเปรียบเสมือนศูนย์กลางของจักรวาล

^{๑๐๐} Charles Duroiselle , **The Mandalay Palace** , หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๐๑} U Aenaing , **Buddhayan-kye hmu [วัฒนธรรมพุทธศาสนา]** (ย่างกุ้ง : Panya-alinpyacape, 1994) หน้า ๗๒-๗๔.

^{๑๐๒} ไม่มีพระราชพิธีในทิศตะวันออกเนื่องจาก คำว่า ทิศตะวันออกในภาษาพม่าหมายถึงด้านหน้าด้วย จึงอาจไม่สมควรที่จะมีพระมหาลืออยู่ในทิศด้านหน้าของพระมหากษัตริย์

^{๑๐๓} Myo Myint, “The Politics of Survival in Burma: Diplomacy and Statecraft in the Reign of King Mindon 1853-1878.” หน้า ๔๖.

^{๑๐๔} สัญลักษณ์ศรีวิวัตสะในอินเดียปรากฏตั้งแต่ก่อนการกำเนิดศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา ศาสนาฮินดูและศาสนาเซนกล่าวว่าสัญลักษณ์ศรีวิวัตสะปรากฏบนแผ่นอกของพระวิษณุและพระเซนต์ทานคารา (Jaina tirthankaras) นอกจากนั้นตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ศรีวิวัตสะคือสัญลักษณ์ของพระนางศรีลักษมี พระมหาลือของพระวิษณุ ผู้นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ สัญลักษณ์ศรีวิวัตสะและวาระอาทานามีความหมายคล้ายกันคือเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และอาจเป็นไปได้ว่า ในสมัยหลังสัญลักษณ์วาระอาทานาไปรวมกับสัญลักษณ์ศรีวิวัตสะ ดูเพิ่มเติมใน Gunapala Senadeera, **Buddhist Symbolism of Wish-Fulfillment** (Delhi: Sri Satguru Publications, 1992), หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๐๕} K. V. Soundara Rajan, **India's Religious Art: Ideas and Ideals** (New Delhi: Cosmo Publication, 1982). หน้า ๑๑๖

^{๑๐๖} Min Si Thu , **Myanma-naingngan Nat ko kwe hmu-thamaing ; [ประวัติศาสตร์บูชานัตในพม่า]** (มอว์เลกมิว : Shwe aungtaung-sape , 1992), หน้า ๑๑๖.

^{๑๐๗} Thaug, “Burmese Kingship in Theory and in Practice during the Reign of Mindon,” **Journal of the Burma Research Society** xlii, ii (December 1959), หน้า ๑๗๔.

^{๑๐๘} **Encyclopaedia of Buddhism**, vol. 3, fascicle 3, ed. G. P. Malalasekera (Colombo: The Government of Sri Lanka, 1973), s.v. “cakravatin,” หน้า ๕๔๔.

^{๑๐๙} Pamela Gutman, “Ancient Arakan,” vol. 1 (Ph.D. dissertation, The Australian National University, 1976) , หน้า ๓๐๗.

^{๑๑๐} Mi Mi Khaing, **The World of Burmese Women** (London : Zed Books Ltd., 1984), หน้า ๑๔.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ อูวินหม่อง (ธามปาวดี), สถาปนิก, มณฑลเลย, ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๔.

^{๑๑๒} **Encyclopaedia of Buddhism**, vol. 3, fascicle 3, s.v. “cakravatin,” หน้า ๕๔๔.

^{๑๑๓} สัญลักษณ์สวาทิกะมีลักษณะคล้ายรูปไม้กางเขนที่มีแขนทั้งสี่ข้างยาวเท่ากัน และที่ปลายของแขนทั้งสี่ข้างมีเส้นตรงเล็กตั้งฉาก ในทิศตามเข็มนาฬิกา ในอินเดียสัญลักษณ์สวาทิกะถูกเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์ โดยที่แขนทั้งสี่ข้างแสดงตำแหน่งของพระอาทิตย์ตอนเที่ยงคืน พระอาทิตย์ขึ้น กลางวัน และพระอาทิตย์ตกดิน เส้นตรงที่ปลายแขนทั้งสี่ แสดงการเคลื่อนตัวของพระอาทิตย์จากตะวันออกไปตะวันตก เนื่องจากพระอาทิตย์ให้ชีวิต พระอาทิตย์จึงเป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์ และความเป็นนิรันดรของชีวิต สัญลักษณ์สวาทิกะที่หมายถึงพระอาทิตย์จึงเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และ ความเป็นนิรันดรของชีวิตด้วย Shakti M. Gupta, **Surya: The Sun God** (Bombay: Somaiya Publications Pvt.. Ltd., 1977), หน้า ๓.

^{๑๑๔} เมื่อมีการสร้างเมืองหลวงใหม่ เป็นธรรมเนียมที่จะสร้างสิ่งปลูกสร้าง ๗ ประการ สิ่งปลูกสร้างทั้ง ๗ นั้นแตกต่างกันในแต่ละสมัย เช่นเมื่อพระเจ้าอลองพญา (พ.ศ. ๒๒๕๕-๒๓๐๓) ดำริสร้างเมืองหลวงที่ ขเวโบ สิ่งก่อสร้างเริ่มแรก ๗ ประการ ที่ขเวโบ ได้แก่ เมือง พระราชวัง คูรอบเมือง ทะเลสาบมหานันทา พระสถูปชเวเซทโธ ศาลนตอารักขา และหอนาฬิกา สมัยพระเจ้าโบดอพญา หรือพระเจ้าปะดุง (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๖๒) เริ่มสร้างเมืองหลวงที่อมรปุร สิ่งก่อสร้างทั้ง ๗ ของพระองค์ ได้แก่ เมือง คูรอบเมือง พระราชวัง กำแพงเมือง วิหารถ้ำ วิหาร และ หอเก็บพระไตรปิฎก และ ทะเลสาบตูโน Than Tun, **Royal Orders of Burma , AD. 1598-1885**, vol. 3, หน้า viii vol. 4, หน้า xiii.

^{๑๑๕} John F. Cady , **A History of Modern Burma**, หน้า ๕๓-๕๔.

^{๑๑๖} ดูรายชื่อของพระสังฆราชในแต่ละสมัยของกษัตริย์ราชวงศ์คองบองใน Michael E. Mendelson, **Sangha and State in Burma** (Ithaca: Cornell University Press, 1975), หน้า ๓๕๕-๓๕๙.

^{๑๑๗} ดู Michael Aung-Thwin , **Pagan: the Origins of Modern Burma** (Honolulu: University of Hawaii Press, 1985), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๑๑๘} ดูรายละเอียดใน Chotima Chaturawong, “The Architecture of Burmese Buddhist Monasteries in Upper Burma and Northern Thailand, The Biography of Trees.” (Ph.D. dissertation, Cornell University, 2003). หน้า ๑๒๗-๑๔๐.

^{๑๑๙} Win Maung , **Mantale-khet Buddhathathanawin [ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาสมัยมณฑลเลย]**, หน้า ๑๕๗.

^{๑๒๐} หม่อง ทิน ออง กล่าววาทนาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ของพม่า พระอินทร์หรือตีจามิน มีตา หู และจมูกอย่างละ ๒ คู่ พระอินทร์คือผู้เก็บรักษารายชื่อของผู้ที่ทำความดีไว้บนสมุดทอง และรายชื่อผู้ที่ทำสิ่งไม่ดีบนสมุดที่ทำมาจากหนังของสุนัข เนื่องจากพระอินทร์คือผู้รู้และเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง ดู Maung Htin Aung , **Folk Elements in Burmese Buddhism** (London: Oxford University Press, 1962), หน้า ๓๔.

^{๑๒๑} Win Maung , **Mantale-khet Buddhathathanawin [ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาสมัยมณฑลเลย]**, หน้า ๑๓๗, ๑๕๓.